Poštarina plaćena u gotovom

BROJ 3. ZAGREB, OŽUJAK 1926. GODIŠTE LII.

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

UREDILI: Dr. EDO LOVRIĆ, KR. SVEUČILIŠNI PROFESOR
Dr. IVO POLITEO, ODVJETNIK

Dr. Slavko Pavičić
odvjet.
Zagreb
Palmotić 26

O razvoju pomorskoga prava na obalama istočnog Jadrana, dr. Franjo pl. Domazetović 97
Pitanje kućnoga reda i otkaza po njemu, dr. Iso Cepelić, odvjetnik, Osijek 102
Malthusova teorija o populaciji, dr. Stanko Deželić, profesor u Zagrebu . . 105
Još o neograničenoj potrebi svjedoka, Iso Stanoš, javni bilježnik u Visu 124
Pravosudje:
a) Gradjansko 126
b) Kazneno 130
c) Trgovačko 138
Kongres Pravnika kraljevine S. H. S. — Poziv 139
Literatura 140
Svaštice 143

Članarina

za **Kongres** Pravnika

Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

(Din 60·—, resp. Din 120·— za odvjet. i slobod. zvanja)

šalje se ili stalnome odboru Kongresa u Ljubljanu (blagajnik sveuč. prof. Dr. Metod Dolenc, Ljubljana) ili zajedno s društvenom članarinom Pravničkom društvu. — Za naše društvo šalje se novac ili putem upl. lista pošt. štedionice ili pošt. doznačnicom na adresu tajništva (Dalmatinska ul. 4a), dok zagrebački članovi koji žele osobno platiti, mogu novac položiti i kod g. Herlingera, suca kotarskog suda I. u Zagrebu, soba 25 des.

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 3 | Uredili: Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor, Dr. Ivo Politeo, odvjetnik. | ZAGREB

GOD. LII. | OŽUJAK 1926.

O razvoju pomorskoga prava na obalama istočnog Jadrana.

Napisao dr. Franjo pl. Domazetović.

Pojedine pravne pojave izvjesnoga doba mogu se pravilno ocijeniti tek u vezi sa svim ostalim životnim pojavama istoga doba. To vrijedi napose za područje prava, kod kojega valja uz opći tehnički i privredni razvoj te prirodom dane pogodbe povući u razmatranje i sve ostale odnošaje, koji su pratili morsku plovidbu i na njoj osnovali trgovački saobraćaj od njenih početaka, te postepenim razvojem doveli do pravih sustava za njeno unapredjenje i zaštitu. Povijest srednjega vijeka, a i ranijih perioda pruža dovoljno gradiva.

I. Prvi počeci jadranske plovidbe padaju još u najdavnije doba. Pred više od tri hiljade godina stupili su Feničani i na obale istočnog Jadrana, te utrli puteve trgovini od tih obala spram istočnoga dijela Sredozemnoga mora. Njima se pripisuje i osnutak drevnoga Epidaurusa (Cavtat). Za njima su došli Pelasgi, Grci, Etrusci, dok nije domaće pleme Liburnjana na glasu sa svoje hrabrosti i vještine u brodogradnji steklo neku vrst gospodstva nad tim morem.

Kasnije su pošli Rimljani prama evropskomu istoku i sjeveru, udarajući temelje medjusobnomu općenju, da ovladaju domala gotovo cijelim tada poznatim kulturnim krugom. Tek od rimske epohe zadobiva i istočni Jadran svoje vanredno trgovačko i političko značenje. Posredovna uloga u velikoj zapadnoj i istočnoj trgovini dala je tim obalama naslućenu svjetsko-političku važnost.

Gotovo da se ne da zamisliti nešto geopolitički dosljednije, nego li su nastojanja kasnijega carskoga Rima, da u cilju što uspješnijega sprovodjenja svoje vojničke i trgovačke politike izgradi što potpuniju teritorijalnu vezu sa Dunavom i Crnim morem. Odtud i brojna, izvrsna vojnička i trgovačka uporišta, koja su tvorila u svojoj suvislosti teritorijalnu bazu rimskoga pomorskoga i trgovačkoga imperija. Od tada postaje i svjetska povijest od svojih ishodišnih područja upravo preko Sredozemnoga i Jadranskoga mora evropskom. Sugestivna snaga kulture najjače monarhije staroga doba zahvatila je već na prvom dodiru mlade i svježe germanske narode i oni su je produžili.

Kršćanstvo, poniklo na zemljištu stare rimske imperije, dalo je nužnu osnovku za zajedničko religijozno — etičko naziranje. Ideja kršćanske ljubavi u njenoj kompromisnoj formulaciji, da je rat dopušten samo, da se kazni nepravda ili vrati ugrabljeno dobro, postala je osnovom ratnoga prava.

U srednjem vijeku vidljivi su tragovi Antike svagdje: u religiji, nauci i umjetnosti, pa ni onda, kada evropski narodi kraj potpune duševne doraslosti podaju evropskoj svijesti jača ili slabija obilježja vlastitoga duha, ne ponestaje i uz svu sadržajnu izmjenu obilježja o duhovnom zajednistvu.

Za istočno-rimske epohe pada i dolazak hrvatskih plemena na obale istočnoga Jadrana (g. 640.). Krajevi na istočnom Jadranu već za narodne dinastije sačinjavaju i politički centar sa jako organizovanim državnim jedinstvom.

Trgovinska politika nad gradovima pod bizantinskim vrhovništvom imala je u vidu samo unapredjivanje trgovine, prepuštajući da se ti gradovi geriraju i kao sasvim samosvojne jedinice, ako je to pogodovalo njihovu komerciju. A i Mleci su, premda podložni Bizantu, uredjivali svoju trgovinu i političke odnošaje i spram ovih gradova posebnim ugovorima. I financijska je politika Bizanta polazila strogo sa gledišta rimskoga shvaćanja o pravu vlasništva bez primjesa kakova vrhovničkoga prava vladareva. Carinski sustav poznavao je uvoznu i izvoznu a i prevoznu carinu. Prohibitivne carine nisu poznate već mjesto njih zabrane izvoza. U najstarije se je doba plaćala carina i kao daća za pristajanje ladja u luci (arboraticum).

Iz okolnosti, da su se i hrvatski primorski gradovi služili rimskim pravom, dalo bi se zaključiti, da su i oni bili u izvjesnom pravcu uredjeni poput gradova, što su tvorili t. zv. thema Dalmatiae. Od Petra Krešimira iščezavaju razlike izmedju hrvatskih pomorskih gradova i onih negdašnjega temata, a on s ponosom govori o svojem dalmatinskom moru: in nostro dalmatico mari.

Sa širenjem kršćanstva tekle su uporedo takodjer i franačke pravne i ustavne ideje. U dojakošnje strogo rimsko-bizantinsko shvaćanje se unose i na istočnom Jadranu franačke pravne i ustavne uredbe. Odtuda i ona brojna rezervatna ribolovna prava. — Ali će domala mletačka republika stupiti trgovačko-političkim stopama tada već truloga bizantinskoga carstva, da kasnije ovlada stoljećima morem, unoseći u idejni i praktički život svoje ustanove.

Krajem 13. stoljeća vrijedila je za čitavo područje Sredozemnoga mora zbirka pomorskoga prava »Consolato del mare«. Poredinje su u južnom dijelu Jadrana važili uz ostatke prava rimskoga i običajnoga prava južno-talijanskih gradova (Napulj, Trani, Bari, Gaeta, Tarent), a kasnije i dekreti normandijskih i aragonskih kraljeva sve do Bourbonaca.

Jednako je i na istočnom Jadranu, gdje su vrijedila uz to naročito statutarna prava gradskih općina Korčule, Splita, Trogira, Zadra, Skradina, te otoka Lastova i Mljeta. Tu je cvala dubrovačka republika, odvojena od mletačkoga posjeda turskom enklavom:

Klekom i Sutorinom. I prvi počeci njenoga pomorskoga zakonodavstva radjeni su po mletačkim vrelima i tradiciji, da se kasnije razvije samosvojno dubrovačko pomorsko pravo, niklo iz osebujnih političkih te inih životnih pogodaba te republike. Osnov im je Liber Statorum (VII knjiga), koji obuhvaća razdoblje od 15. svibnja 1272. do 1306. A i u onim primorskim mjestima, gdje su vladali hrvatski knezovi kao sa nasljednim lenima, nastale su zbirke običajnoga prava, od kojih je najstariji vinodolski zakonik (g. 1288.), pa statut grada Senja (g. 1388.).

Od Ljudevita Velikoga otpočinju nastojanja oko ratne mornarice. — Iza pada Carigrada (god. 1453.) i daljega napredovanja turske sile nastaju sve veće teškoće za morsku plovidbu i trgovinu. Jedino je dubrovačka republika umjela da proširi svoju trgovačku moć te pronese svoju zastavu sve do obala bližega istoka i Crnoga mora kao i do južne Španije. Godine 1434. dobila je ovlast od pape, da se smije baviti trgovinom po svetim mjestima i drugim područjima nevjernika.

U ovo doba pada i dalji razvoj njenoga izvrsnoga pomorskoga zakonodavstva, upotpunjenoga novim zbirkama: Liber Reformationum (od god. 1306.—1358.), Liber Viridis (od god. 1358.—1460.) i Liber Croceus (od gor. 1460.). Liberalnost se njezinih zakona vidi po tom, što ona već od god. 1466. brani strogim kaznama trgovinu s robljem, a u ostaloj Evropi zabranjena je ta trgovina istom od god. 1824.

U vojni je Karla V. protiv Tunisa sudjelovalo i 200 velikih dubrovačkih brodova, a za Filipa II. protiv Portugala (god. 1581.) 40 ladja .Na gruškom je brodogradilištu izgradjen i jedan dio nepobjedive armade Filipa II.

Za razdoblja od god. 1584.—1664. je znatno porasla njena pomorska i trgovačka moć. Vladajući gotovo cijelim kopnenim prometom na Balkanu, ona je gotovo pretekla i Mletke i Genovu, pa još u prvoj polovici 17. stoljeća imala svoja trgovačka naselja u svim važnijim mjestima Podunavlja, zatim u Sarajevu, Sofiji, Carigradu itd. I na moru ojačala je ona svoje položaje. U Brussi, Smirni, Damasku, pa po grčkim, sjeveroafričkim, talijanskim i španjolskim obalama imala je ona svoja trgovačka naselja i konzule.

Ali potres i katastrofalni zapljusi od 8. travnja 1667. pokopali su njenu pomorsku i trgovačku veličinu, pa je trebalo dugih desetljeća za oporavak. Od njene moćne trgovačke flote jedva da je ostalo kojih 50 jadrenjaka male obalne plovidbe. Nakon djelomičnoga oporavka je našla već izmijenjene prilike na moru. Odkriće Amerike i morskoga puta u Istočnu Indiju proširilo je trgovačke odnose, a politici dalo novi, naseobinski pravac. Istok je izgubio svoje prvašnje trgovačko i političko značenje, a gusarenje i morski ratovi kao i zapuštenost puteva na Balkanu uslijed povlačenja Turaka u defenzivu, sve to nije dopuštalo snažniji razvoj. Tek u god. 1750. doplovila je nakon duge stanke uz veliko slavlje jedna njena jedrenjača duge plovidbe u Smirnu, a od tada do god. 1800. raste postepeno njihov broj.

U god. 1794. izdala je ona svoj glasoviti: Regolamento per la navigazione nazionale, koji je opsizao vrijeme od 1745.—1793 .— Povrh do sada navedenih zbirka postoji i Liber Dohanae, koji uz izvatke iz drugih zbiraka sadrži još i podatke o uvozu i izvozu, pa je za izučavanje trgovine i obrta ne samo dubrovačke republike nego i cijele južne Dalmacije od velike važnosti. Osim toga postoje i akta dubrovačkoga senata (od god. 1306.—1802.) kao i akta velikoga i maloga vijeća (od god. 1415.—1806.).

U ovo doba pojavljuju se i senjski Uskoci, pripremajući u svojim smjelim pothvatima protiv Turaka i Mlečana slobodu Jadrana.

II. Na obalama Jadrana izvan dubrovačke i mletačke interesne sfere kreću se nastojanja od god. 1700. za koncentracijom morske plovidbe i trgovine u Trstu.

Carinski sustav nosio je doduše čisto fiskalno obilježje, ali je uza sve to pripomogao odupiranju od mletačkoga pritiska. Mletačkoj su samovolji na moru pogodovala i ona pravna shvaćanja, po kojima se nasilja na moru nisu smatrala gusarstvom, kada šteta nije nanesena vlastitomu gradjaninu.

Otkriće novih morskih puteva kršilo je postepeno i njezin pomorski i trgovački imperij, dok nije uslijed izjave od 2. lipnja 1717. Jadran postao slobodan. Od tada se i na tim obalama pojavljuju nastojanja za širenjem trgovačkih veza napose spram Turske i Rusije, kao i skretanje domaćega izvoza Dunavom i morem. Ali carinska politika mletačke republike kao i gusarstva sjevero-afričkih varvarskih državica čine morsku plovidbu i trgovinu odviše nesigurnim poslom. Zapadni dio sredozemnoga mora jedva da je dolazio u obzir. Na istoku držale su zapadne vlasti čvrsto sva tržišta, a na Jadranskom je moru vršena utakmica: Mletaka, papinske države, Napulja i Dubrovnika.

U to su doba izdani tuj i razni propisi o plovidbenoj policiji i zdravstvu. I konzulsko se je zastupanje stalo sve više izgradjivati. A pridaje se veća pažnja i nautičkomu odgoju, potpomaganomu naučnim radovima odličnih predstavnika iz Istre i Dalmacije, a napose Dubrovčanina Boškovića (god. 1711.—1789.).

U političkom životu prevladava doba apsolutizma i državne suverenosti. — U domaće pravo unose se načela, što ih donose osnovi državne suverenosti. Prihvaća se pravilo, da u suverenu sferu spadaju i brodovi na otvorenom moru kao territoire flotant, kao i već po Bynkerschoeku postavljeno načelo, da se pribrežne vode protežu do dohvata obalnih baterija. Pod utjecajem istoga načela o državnoj suverenosti razvila se je i konzulska zaštita, a i proširenje suverene sfere na otvoreno more t. z. pravo potjere obalne države protiv stranoga broda.

Na kraju 18. stoljeća nalaze se na Jadranu već potpune kodifikacije pomorskoga prava: Politički plovidbeni edikt od god. 1774., Codice Veneto od god. 1786., Codice Napolitano od god. 1771. (nije sproveden), te glasoviti dubrovački Regolamento di Ragusa od god. 1794.

Ratovi prvoga carstva urodili su i na istočnom Jadranu teritorijalnim promjenama. Francuska legislatura ostavila je tuj svoj Code de commerce. Za vrijeme zapremanja su vrijedili i Napoleonovi carski dekreti.

Pariška je deklaracija o pomorskom pravu od god. 1856. unijela u dojakošnje pravno shvaćanje načelo, da ne potpada pod zapljenu neprijateljski teret pod neutralnom zastavom, a niti obratno neutralni teret pod neprijateljskom zastavom, dopuštajući po tom samo zapljenu neprijateljskoga vlasništva pod neprijateljskom zastavom.

Za dugotrajnoga mira procvala je obalna plovidba u dalmatinskim vodama radi živoga saobraćaja sa Bosnom, Hercegovinom, Albanijom i Epirom, a u Istri sa Italijom. Ali se nije podržavala trgovina samo sa bližim istokom, nego se je ona i dalje proširila na crnomorske luke, na zapad sredozemnoga mora sve do Engleske i Skandinavskoga sjevera. A i morska se je plovidba sa velikim jedrenjačama sve više razvijala. U god. 1857. polučuju jedrenjaci svoj najviši broj pod utjecajem krimskoga rata (god. 1854.) radi dobrih poslova u Crnom moru kao i radi nestašice tonaže u drugim morima, jer je gotovo sva tonaža zapadnih vlasti bila vezana provozom vojničkih transporta. U god. 1862. već se osjeća utakmica sa parobrodima u Sredozemnom i Crnom moru.

Slomu domaće duge plovidbe sa jedrenjačama doprinijelo je napose i proširenje evropske željezničke mreže. Kontinentalni spoj sa Rusijom (željeznica Lavov—Černov—Jossy) radi izvoza žita u Englesku, kao i proširenje talijanske željezničke mreže — oduzelo je pogotovo domaćoj plovidbi na jedra svaku zaradu.

Uslijed otvorenja sueškoga prokopa se je i Trst primakao bliže indijskoj trgovini, ali pri njoj nisu mogle sudjelovati jedrenjače radi visokih plovidbenih pristojaba prokopom kao i radi nepovoljnih odnošaja u Crvenom moru za plovidbu sa jedrenjačama. A i suvišna je tonaža na svjetskom tržištu za vrijeme od god. 1870.—1888. potiskivala tu plovidbu. Samo jedrenjače velike nosivosti su se mogle nasuprot parobroda sa velikim potroškom ugljena održati kod dugih putovanja u morima sa trajnim ili perijodičnim vjetrovima za transporte, koji podnose duga putovanja, ali niske prevozne pristojbe, pa to vrijedi i danas. Ali takovih je jedrenjača bilo odviše malo, a i one su bile iz drveta, dok su inozemne bile već i željeza. Kraj pomanjkanja kapitala i smisla za udruživanje, bez domaćih brodogradilišta za željezne konstrukcije, te kraj velikih poreza i daća bio je gotovo nemoguć prelaz na gradnju željeznih jedrenjaka. A i osiguravalo se je s isključenjem havarije (a rischio ordinario) a ne obratno (a tutto rischio), pa su i brodovlasnici kod težih havarija radije prodavali svoje brodove, nego li ih o svojem trošku popravljali. Francusko subvencijoniranje plovidbe je dovelo do sniženja i prevoznih pristojaba.

Dovršenje transameričkih željeznica je bilo od upliva za plovidbu u Tihom oceanu, ali tu je domaća plovidba neznatno bila angažovana.

Tek od god. 1902. opaža se lagani porast velikih jedrenjaka. — Mala je obalna plovidba cvala još izmedju god. 1860.—1870., a od tada stalno opada uslijed utakmice parobroda i talijanske obalne plovidbe.

Domaći paroplovni park velike obalne i duge plovidbe se je sastojao sve do god. 1893. gotovo jedino iz Lloydovih parobroda, kada se je pod utjecajem zakona od god. 1893. o državnom podupiranju stala izgradjivati slobodna i velika obalna plovidba sve više na zadružnoj osnovi.

Uz reorganizaciju pomorske uprave, počevši od god. 1867., uznapredovao je i dalji pravni razvoj, pa se tu razvilo materijalno gotovo jednako pravo kao i kod drugih pomorskih naroda, te ono važi uz neznatne iznimke još i danas.

Povrh onoga, što je citirano u dosadašnjim člancima istoga pisca, vidi još:

[1]) Prof. dr. Vjek. Klaić: Povijest Hrvata.
[2]) Dr. Nikola Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva.
[3]) Bernhard Jülg: Die gechichtliche Entwicklung der österreichischem Seeschiffahrt.
[4]) Die österreichische Seeverwaltung 1850—1875.

Pitanje kućnoga reda i otkaza po njemu.

Priopćio dr. Iso Cepelić, odvjetnik u Osijeku.

U »Mjesečniku« za prosinac 1925. zadužio nas je kolega gosp. A. G. priopćenjem triju protuslovnih rješitaba iz uporabnih parnica, a sve od nedavna, u što se je svaki od nas morao zadubiti. — U dvije od ovih parnica operiralo se medju ostalim i s kućnim redom, izdanim za područje grada S. po vladinom povjereniku, jer su njime regulirani dani i rokovi za otkaze najmova, a koji bi obzirom na propis § 2. sl. b) min. naredbe od 17. prosinca 1858. (br. 230. z. v. l.) u pogledu otkaznoga roka i vremena otkaza imao biti u dotičnom slučaju jedino mjerodavan.

Pošto ovaj nazor ne dijelim iz razloga, navedenih u mojoj predstavci na gradsko poglavarstvo u Osijeku proti zaključku gradskoga zastupstva od 13. ožujka 1925. pod r. br. 53., pošto sam u toj predstavci pretresao naročito pitanje kućnoga reda povodom spomenutih rješitaba pa i otkazivanja po takovu, te način, kako bi se pitanje otkaza u našem gradu uredilo, držim za shodno, da svoje nazore o kompetenciji, štatutarnom pravu i publikaciji, iznešene u rečenoj predstavci o kućnom redu, ovdje priopćim.

Prvotno je pitanje, da li je »kućni red za područje slob. i kr. grada Osijeka«, kako se sam nazivlje, nadležno donesen?

Poglavarstvena zaporka na istom od 28. ožujka 1925. br. 5742/1925. veli: »Ovaj štatut, prihvaćen po gradskom zastupstvu u Osijeku dne 13. ožujka 1925. pod rednim br. 53, izdan je u tri istoglasna izvorna primjerka«, a zaporka velikoga župana osječke oblasti od 3. svibnja 1925., br. 24267-1925. glasi: »Odobravam ovaj kućni red važenjem za grad Osijek«. — Prema tome osniva se ovaj kućni red na zaključku gradskog zastupstva, odobrenom po oblasnom velikom županu, a poglavarstvena zaporka veli za njega, da je štatut.

Nadležnost gradskoga zastupstva u gradu Osijeku normira zakon od 21. lipnja 1895. o ustroju gradskih općina u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i to u svojem V. poglavlju pod naslovom «djelokrug gradskoga zastupstva« a pod točkom A) pod naslovom »opseg djelokruga« dakle u §§ 71.-76. — Medju ovim ustanovama nalazimo jedino onu u § 72. t. 14., koja veli, da na vlastiti djelokrug gradskoga zastupstva spada sastavljati mjesne štatute, na koju ustanovu bismo se mogli pozvati u dokaz nadležnosti gradskoga zastupstva za izdavanje kućnoga reda, koji i naslov nazivlje štatutom.

Da li je to ispravno? Po § 72. t. 14. zak. od 21. lipnja 1895. spada kao gore napose u vlastiti djelokrug gradskoga zastupstva sastavljati mjesne štatute, a po § 76. t. 1. istoga zakona imadu se zaključci gradskoga zastupstva podnijeti kr. zem. vladi (danas oblasnomu velikomu županu) kod preinaka ustrojnoga štatuta i kod uvedenja općinskih štatuta uopće. — Ustrojni štatut t. j. štatut o unutarnjem svojem ustrojstvu i poslovanju dužna je gradska općina po § 8. istoga zakona a prema njegovim ustanovama sastaviti i predložiti na odobrenje, ustanovivši ujedno njime (§ 55.) organički ustroj, status i plaćevnu šemu činovnika i službenika gradskoga poglavarstva. — Provedbena naredba k ovomu zakonu od 28. lipnja 1895. br. 33.720 u § 4. odredjuje rok, u kojem se u § 8. i 55. zakona spomenuti štatuti o unutarnjem ustroju i poslovanju gradova imadu na odobrenje podnijeti. — Još imademo § 87. cit. zakona, koji glasi: »Posebnim štatutom i poslovnikom, odobrenim po kr. zemalj. vladi, ustanovit će se način službovanja i opravljanja unutarnjih posala gradskoga zastupstva i rukovanje zastupničkih sjednica«.

Prema tome mogao bi kućni red za grad Osijek biti jedino štatutom iz § 72. t. 14. citiranog zakona, te bi samo u tom slučaju, bilo gradsko zastupstvo ovlašteno takov kućni red zaključiti, a on pravnu snagu zadobiti odobrenjem prije kr. zem. vlade, a danas oblasnoga velikoga župana. — A je li kućni red za grad Osijek u § 72. t. 14. u savezu s § 76. t. 1. cit. zakona predvidjeni mjesni štatut ili općinski štatut uopće, je li taj kućni red u opće štatut? Štatuta u općem ili širem smislu znače partikularna prava (statuta legalia), koja su u opreci s općenitim pravom, a u užem smislu (statuta conventionalia) znače norme, izdane po kojoj općini ili korporaciji temeljem njihove autonomije, a jesu skup ustanova, kojima se uredjuju unutarnji odnošaji i oni prema trećim osobama.

Prema ustavu i temeljnim drž. zakonima nije gradsko zastupstvo imalo niti ima općenitoga prava stvarati partikularno pravo (statuta legalia) u opreci s općenitim pravom, a po principima ovih ne može ga imati niti ga po slovu zak. imade iz zak. od 21. lipnja 1895. po svojoj tim zakonom gradovima podijeljenoj autonomiji, jer je za-

konodavna vlast pridržana isključivo drugim zakonodavnim faktorima. Uslijed toga mogu se pod mjesnim štatutima iz t. 14. § 72. zak. od 21. lipnja 1895. razumijevati samo štatuti u užem smislu (t. j. statuta conventionalia), kao ustrojni štatut iz §§ 8. i 55. zatim posebni štatut iz § 87. cit. zakona, te eventualni drugi općinski štatuti uopće (t. 1. § 76.), kojima općina uredjuje svoje unutarnje odnose i odnose spram drugih naravno uvijek samo u svojem djelokrugu, n. pr. štatut o ustroju redarstvene straže, upravi gradskih daća i slično.

Druge štatute dakle i one, kojima se stvara partikularno zravo, može gradsko zastupstvo zaključivati jedino po ovlasti iz posebnoga zakona i pod tamo navedenim uvjetima. — Takovu n. pr. ovlast dapače dužnost daje gradskomu zastupstvu § 11. zak. čl. XVII. : 1884. i u konkretnom slučaju od osobite važnosti §§. 2. i 25. nar. min. nut. djela i pravosudja od 17. prosinca 1858. (br. 230 z. v. l.). Prema tome nemamo zakonske ustanove, po kojoj bi gradsko zastupstvo bilo ovlašteno niti s odobrenjem više vlasti zaključivati kućni red kao štatut.

A je li kućni red uopće, a onaj za grad Osijek napose štatut? — Čisti kućni red t. j. ako ne sadržaje norme protivne općemu pravu, ako dakle u njem nema partikularnoga prava, pošto nije statutum conventionale, nije u opće štatut, jer u tom slučaju on sadržaje samo propise izdane u interesu javne uprave a iz obzira sigurnosnih, zdravstvenih itd., što već sve spada u djelokrug javne uprave — Ako dakle čisti kućni red imade sadržavati samo propise odnosno javne uprave, a jer poslovi javne uprave (zakon od 5. veljače 1886. §§. 41. i 45. i savezno § 26. zakona od 12. prosinca 1870.) u gradovima po § 88. zakona od 21. lipnja 1895. spadaju u djelokrug gradskoga poglavarstva, to ovakov kućni red može izdavati jedino gradsko poglavarstvo, a nikako ga ne može zaključivati gradsko zastupstvo.

Kućni red za grad Osijek ne sadržaje samo propisa javne uprave, već zadire pojedinim svojim ustanovama duboko u privatno gradjansko pravo; u opreci je dakle s općenitim privatnim pravom, te bi prema tome stvarao partikularno pravo i bio štatutom u širem smislu (statutum legale), da je nadležno donesen odnosno nadležno potvrdjen.

Ako kućni red za grad Osijek normira otkazne rokove, ne obazirući se ovdje na neumjesnost tih ustanova u kućnom redu, nije gradsko zastupstvo za najmove, po zakonu o stanovima izuzete ispod ograničenja, na to ovlašteno, to ovaj dio tih propisa nema nadležnoga odbrenja niti propisane publikacije. — Kada kućni red za grad Osijek sadržaje propise protivne zakonu o stanovima kao n. pr. općenito a bez obzira na zakonom o stanovima propisane rokove i razloge otkaza, te propise protivne općemu gradjanskomu zakonu kao n. pr. solidarnu odgovornost najmoprimaca za štetu kod nepoznatoga krivca itd. i propise protivne zakonu o stanovima i drugim pozitivnim zakonima u pitanju nadležnosti za slučaj spora, onda je taj kućni red po gradskom zastupstvu donesen prekoračenjem njegova djelokruga; ili ako i priznamo gradskomu zastupstvu i u tom

dijelu kućnoga reda nadležnost pozivom na § 11. o. g. z., onda opet nema potvrde zakonotvorca.

Da za propise javne uprave u kućnom redu za grad Osijek nije nadležno gradsko zastupstvo već poglavarstvo, slijedi već iz gore rečenoga. — Povrh svega toga, da kućni red za grad Osijek prema gornjem ne može važiti, nije on nikada valjano oglašen, što bi bio neminovno nužni rekvizit za njegovu obaveznu snagu, da ju je mogao zadobiti ma u kojem dijelu. — On sam glede toga veli u svojem zadnjem članu: »Ovaj kućni red stupa na snagu danom, kada ga viša oblast odobri«, a u čl. X.: »Ovaj kućni red izvjesit će kućevlasnik svakomu na uvid na vidljivu mjestu u veži ili stubištu.«

Da je kućni red za grad Osijek nadležno donesen i da je odobren po nadležnoj višoj vlasti odnosno po zakonotvorcu, mogao je danom toga odobrenja stupiti u život, ali obaveznu snagu ne može dobiti bez propisanoga oglašenja, a takovo nije u njem predvidjeno — izvješavanje po kućevlasniku na vidljivom mjestu u veži ili stubištu — jer je za publikaciju zakona, naredaba, odredaba i svih propisa zakonom odredjen način i na to pozvana vlast, te se to ne može i ne smije prepustiti privatnicima i u tu svrhu odrediti drugi od načina, koji je predvidjen u zakonu, jer oglašivanje mora biti svestrano i garantirano, što po ovom kućnom redu sve nije.

Malthusova teorija o populaciji.

Napisao dr. Stanko Deželić, prof. trgovačke akademije u Zagrebu.

Shvatiti problem pučanstva nije moguće, ako se ne udubimo u razmatranje relacije porasta pučanstva i blagostanje naroda, kao što i u promatranje, koji razlozi i učinci djeluju na porast pučanstva*)

Thomas Robert Malthus (1766.—18934.), znameniti ekonomist i profesor političke ekonomije u Londonu, osnivač londonske burze, sistematski je obradio nauku o populaciji. Kako je bio rodjen u očajnim prilikama prenapučenoga kraja, imao je sasma drugačije mišljenje, nego li francuski ekonomist Quesnay i Turgot, da nisu odgovorne državne uredbe za narodnu bijedu, nego poroci siromaštva, a ovi da se dadu ukloniti na posve drugi način. On je promatrao uzroke i sile, kao i sredstva, koja valja preduzeti, da se postigne ravnovesje izmedju broja pučanstva i životnih namirnica. Rezultat svojih naučnih razmatranja razložio je Malthus u djelu »Pokušaj o načelu naseljivanja«, pa već u samom napisu djela tvrdi Malthus, da princip pučanstva prouzrokuje nevolje, koje valja odstraniti.[1])

Ali prije nego ćemo se udubiti u Malthusovu teoriju pučanstva, ćemo pobliže razmotriti nazore učenjaka iz onih vremena, koja su prethodila Malthusu, u koliko su se odnosila na porast pučanstva i razvoj blagostanja naroda. — Merkantilistički su pisci smatrali porast

*) Literatura navedena je na koncu članka.

[1]) An Essay on the Principle of Population. On naziva svoj esej „Razmatranje o posljedicama principa pučanstva (zakona pučanstva) za ljudsku sreću u prošlosti i sadašnjosti, s istraživanjem naših pogleda na buduće odstranjenje i ublaženje nevolja, koje iz njega proizlaze".

pučanstva kao potrebu za povoljan napredak narodnoga gospodarstva, te su posvećivali veliku važnost gustoći pučanstva kao elementu narodne snage. Poznato je iz povijesti, da je znameniti ministar i državnik, financier franc. kralja Ljudevita XIV., Colbert (1619.—1683.) nagradjivao obitelji s mnogo djece u svrhu, da se poveća broj pučanstva. — Fiziokrate su nasuprot toga držali, da prevelik i prebrz porast pučanstva nije poželjan, ako se najprije nije pobrinulo za mogućnost prehrane pučanstva. Mogućnost porasta pučanstva dana je ondje, gdje dolazi do ekonomskoga napretka. Porast pučanstva pak znači u pravilu porast pročuje još i na Hume, Wallace, Adama Smitha i Price kao preduvjeta nacijonalnoga napretka.

Adamu Smith-u je odlučni znak napretka zemlje broj pučanstva. Po njegovu mišljenju može u civiliziranom društvu nestašica živežnih namirnica samo medju nižim klasama pučanstva prouzročiti zapreke daljemu množenju pučanstva. To biva jedino tako, da se stanoviti broj djece, koja proističu iz plodonosnoga braka, uništi. Do toga se dolazi smrću djece, koja umiru uslijed bijede, pa je to ujedno glavna zapreka množenju pučanstva.

Mogućnost poremećenja ravnovjesja izmedju porasta pučanstva i povišenja životnih namirnica kao zlih posljedica, koje odatle izviru uočili su već Plato i Aristotel,[2]) te su, kao što to veli i Malthus,[3]) postavili uspješno palijativno sredstvo za prijašnja vremena. Ponovno su isti predmet — veli Malthus — obradjivali francuski kroniste, a takodjer Montesquieu, te kod nas Franklin, Sir James Stewart, Arthur Joung i Townsend, na takov način, da me je vrlo začudilo, da nisu svratili na sebe više pozornosti javne pažnje. Malthus upućuje još i na Hume, Wallace, Adama Smitha i Price kao takove autore, »iz čijih je djela stvorio zakon, koji sačinjava sadržaj njegova pokušaja«.

Kasnija su istraživanja o Malthusovim predšasnicima pokazala, da je bilo još mnogo drugih pisaca, koji su promatrali porast pučanstva, tako: Botero, Genovesi, Ortes, Raleigh, Child, Herbert, Justus, Möser, Wilh, Hasbach, Sir Mathew Hale,, John Bruckner i drugi. — Prednost pred ostalima pokazuje Malthus,[4]) što on uzima kao predmet svojih istraživanja sredstva i načine, na koje će se moći postići ravnovjesje izmedju porasta pučanstva i kvantiteta hrane. Malthus se očitovao protiv Godwinove nauke. Po Godwinu dolazi do nevolja u ljudskom društvu poradi nedostataka socijalnih uredaba, dok je Malthusu sama priroda uzrok ljudskih nevolja. Malthus stoga upućuje na naravnu tendeiciju čovječanskoga roda, da se umnoži i preko množine hrane — usuprot toga, što postoje zapreke u porastu pučanstva, koje dovode do sve većih teškoća i nevolja za čovječanstvo, pa je stoga potrebno, da se popravi ravnovjesje izmedju broja pučanstva i množine hrane. Tamna sjena pada na budućnost po pretjeranom savršenstvu društvenoga života, koje je istaknuo Godwin, pa prema tome ne može biti govora o neograničenom napretku i nebuloznoj sreći.

[2]) Elster l. c. (vidi na koncu članka.) 926.

[3]) U predgovoru II. izdanja ovoga eseja.

[4]) Povod i uzrok Malthusova eseja razabira se iz naslova I. izdanja knjige (1798.) „Pokušaj o načelu naseljivanja" u svojem odnošaju k budućem usavršenju društva uz opaske o nazoru Godwina, Condorceta i drugih pisaca.

Malthus umuje[5]) ovako: »U svih živih bića očituje se stalna težnja, da rasplode svoj rod, više nego to dopušta količina hrane, što je mogu naći. — Franklin je opazio, da nema nikakove granice u proizvodnoj sposobnosti biljki i životinja; one se množe brojno i lišavaju se medjusobno životne snage. Da sa lica zemlje iščezne svaka druga vrsta biljke, jedna jedina vrsta na pr. kopar, bila bi dovoljna, da je prekrije zelenilom, i da na njoj nema drugih stanovnika jedan jedini narod, n. pr. engleski, naselio bi je svu za nekoliko stoljeća.

To je nepobitno. Priroda je darežljivom rukom rasijala sjeme života u dva carstva, ali ona je štedila mjestom i hranom. Bez toga uslova u nekoliko bi tisuća godina zemlja mogla sama naseliti nekoliko milijuna svijetova; ali neka je despotska nužda pridavila ovu rasipnu naseljenost i podvrgla čovjeka zakonu, kojemu su sva bića podvrgnuta. Bilje i životinje slijede svoj nagon, ne predvidjajući poteškoće prehranjivanja, što će ih imati njihovo potomstvo. Nedostatak mjesta i hrane uništuje u oba ova carstva sve, što se rodi iznad granice, označene svakoj vrsti.

Posljedice te zapreke po čovjeka su mnogo zamršenije. U jednu ruku ga goni nagon, a u drugu ga zaustavlja razum, koji u njega budi brigu za djecu, ako joj ne može priskrbiti nužne namirnice za život. Ako se podade toj pravednoj brizi, morat će razviti neku krepost. Ako se naprotiv dade zavesti nagonom, skrivit će porast potomaka, koji nadilazi sredstva za uzdržavanje. Ali čim pučansttvo postigne tu granicu, ono se mora umanjiti. I tako je poteškoća prehranjivanja zapreka, koja se neprestano opire porastu naseljenja ljudskoga; ta se zapreka mora svagdje osjetiti, gdje se ljudi sabraše i gdje se pokazuju različiti oblici bijede i opravdanoga straha, što ga ta zapreka zadaje.

Svatko će se uvjeriti, da svako naselenje ima stalnu težnju, da se poveća iznad sredstava svojega uzdržavanja, i da je zaustavljeno tom zaprekom. Pregledajmo različita doba društvenoga opstanka. Ali prije, no što se dademo na taj posao, pokušat ćemo, da ga bolje osvijetlimo. Odredit ćemo s jedne strane, što se razumijeva pod prirodnim porastom pučanstva, naime da je ono ostavljeno sebi na volju bez ikakove smetnje, a s druge strane, koliko bi se uvećali zemaljski proizvodi za najpovoljnijih prilika proizvodnje.

Svatko će lako priznati, da nema na svijetu te zemlje, u kojoj bi sredstva bila tako obilna, a običaji tako jednostavni i čisti, da u njoj nikada ne bi kakove poteškoće zbog potreba obitelji zapriječile ili zaustavile brak; u kojoj nikada zloće velikih gradova, nikada nečisti poslovi i nikada izgredi u radu ne nanesoše ikakova udarca životu. I tako ne poznamo nijedne zemlje, u kojoj bi moglo pučanstvo rasti bez zapreke... U državama Sjeverne Amerike, gdje nema nikakova nedostatka, gdje su običaji čisti i gdje su rani brakovi lakši nego u Evropi, našlo se, da se naseljenje za jedan i pol vijeka podvostručilo svakih 25 godina sve brže. U istom se razmaku vremena vidjelo, da u nekim gradovima smrt previsuje porod tako, te je morala ostala zemlja neprestano šiljati ljude, s kojima će nadoknaditi njihovo žiteljstvo; a to jasno znači, da je ondje porast bio brži od prosječne mjere.

Po jednoj Eulerovoj skrižaljci na osnovi pomora 1:36, odnose li se porodi kao 3:1, podvostručit će se pučanstvo za 12 i četiri petine

[5]) London 1798. Essay sur le principe de population liv. I, ch. Ier. Collection des principaux economistes de Guillaumin, tome VII. Traduction de M. M. P. et G. Prévost (de Genève). Xavier Treney- Les grands économistes des XVIII. e. et XIX. e. siècles. Paris 1906. p. 190. (u prijevodu dra. Prohaske: Trg. čit.)

godina. I to nije samo puko jednostavno domišljanje, nego račun, dokazan u kratkim vremenskim razmacima više puta. — W. Petty misli, da je vjerojatno, da se pučanstvo u nekim povoljnim prilikama podvostruči za deset godina.

Ali da se klonimo svake vrste pregonjenja, uzet ćemo za osnovu našemu promatranju manji porast, dokazan podudaranjem svih svjedoka i osnovan jedino na porodu. Možemo držati pod sigurno, da se podvostruči pučanstvo, ako ga ne zaustavlja nikakova zapreka, svakih 25 godina ili da raste od perijoda do perijoda geometrijskom progresijom.

Ne da se tako lako odrediti mjera, kojom rastu zemaljski plodovi. Ali uvjerili smo se, da je ona posve druga na ograničenom prostoru, nego porast pučanstva. Sto tisuća ljudi podvostruči se za 20 godina po istom pravilu kao i tisuća ljudi. Čovjek je vezan na omedjeni prostor; čim je oranica došla do svoje medje, a plodna zemlja sva zauzeta, porast će hrane zavisiti o poboljšanju zemlje, koja se već obradjuje. Ovo poboljšanje zemlje ne može napredovati bez prestanka, što više, umanjit će se, dok će pučanstvo bez granica rasti dalje, doklegod nalazi hrane, a novi porast biti će razlogom daljemu porastu.

Evropa nije naseljena, kako bi mogla biti. Evropa se može još nadati, da će se njezino gospodarstvo poboljšati. U Engleskoj i u Škotskoj upućeni su veoma u poljodjelstvo, a ipak ima još do sada dosta neobradjena tla u tim zemljama. Ispitajmo, kako bi se mogla proizvodnja na tome otoku povećati, uzevši u obzir najpovoljnije prilike, što ih se god može zamisliti ... — Tako ćemo doći do zaključka, uvažívši sadašnje stanje naseljene zemlje, da se sredstva za najpovoljnijih prilika gospodarskih ne mogu brže razviti nego u aritmetičkoj progresiji.

Uporede li se sada ta dva zakona, očevidna je neminovna posljedica. Računajmo stanovništvo Velike Britanije na jedanaest milijuna i dodajmo, da je sadašnji prirod njezina tla dovoljan, da prehrani i takovo pučanstvo. Na koncu dvadeset i pet godina biti će dvadeset i dva milijuna naroda, a hrana, takodjer podvostručena, još će dostajati za njegov žitak. Iza daljega perijoda od dvadeset i pet godina će se pučanstvo pomnožiti na četrdeset četiri milijuna, a sredstva za žitak ne će moći više dostajati ni za trideset i tri milijuna ljudi. U narednom perijodu pučanstvo, stignuvši do osamdeset i osam milijuna, ne će naći više žitka no za polovicu toga broja. Na koncu prvoga stoljeća bit će sto sedamdeset i šest milijuna naroda, a sredstva za život ne će dotjecati nego za pedeset i pet milijuna tako, da će sto i dvadeset i jedan milijun ljudi pogibati od gladi.

Stavimo mjesto ovoga otoka cijelu površinu zemlje, te dodajmo, da onda ne će više biti moguće izbjeći gladu iseljivanjem iz zemlje. Recimo, da zemlja broji tisuću milijuna ljudi. Čovječji rod će se množiti ovim pravilom, 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, dok će sredstva rasti ovako: 1, 2,3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Na koncu dvaju stoljeća čovječanstvo će imati sredstava za uzdržavanje kao 256 naprama 9; na koncu triju stoljeća kao 4.096 naprama 13, i na koncu dviju tisuća godina razlika će biti golema i nebrojiva.

Vidi se, da nismo našim pretpostavkama označili nikakovih granica zemaljskim proizvodima. Mi smo uzeli, kao da i oni rastu bez granica, kao da mogu dostignuti svaku veličinu, kojugod izrazili. No budući da po našoj pretpostavci izilazi, da načelo pučanstva od perijoda do perijoda toliko nadmašuje načelo proizvodnje živeža, da će zbog ravnovjesja, u kojemu će i narod naći svaki put hrane, morati neki viši zakoni zahvatiti i zaustaviti porast žiteljstva, nesmiljena će ga nužda pokoriti svojoj zapovijedi i obuzdat će dva protivna načela tako užasnoga učinka«.

Ne bi li moglo suzdržavanje od braka i odgoda braka ukloniti te nevolje, pitanje je, koje se stoga samo po sebi namiče. Ali Malthus drži, da ovo uzdržavanje i odgoda braka dovodi do poteškoća, te da je već u sebi samome nevolja. — Medjutim je u II. izdanju svojega djela (1803.) Malthus odustao od toga, da su nevolja i teškoće jedine zapreke porasta pučanstva. Ovo se drugo izdanje, kako veli Malthus, imade smatrati kao »novo djelo«, dok se prvo smatra tek »kao jedan prigodni spis«. No i kasnija se izdanja bitno razlikuju od prvih, te je mnoge najoštrije zaključke ublažio, koje je u prvom izdanju iznio — tako, da nisu nevolje zapreka umnažanju pučanstva. Kao novu zapreku istaknuo je »moral restraint«, privremeno ili trajno moralno suzdržavanje od braka.

Što razumijeva Malthus pod »principom pučanstva«? Vjerojatno je uzeo izraz »the principe of population« Godwinova »Political Justice«. Malthus veli, da je savršeno ispravna tvrdnja Godwina, da u čovječanskom društvu upravlja jedan princip, po kojem se stalno uzdržaje pučanstvo na nivo-u sredstava za uzdržavanje. Veliko je pitanje, koji je to princip?! Dali je to nešto tamna i skrivena, misterijozna, što u izvjesno vrijeme snalazi muškarce inmpotencijom i žene nerodnošću, ili je to nešto, što se može našim očima dokučiti; — nešto, čije se djelovanje može spoznati u većem ili manjem stupnju u svim društvenim formama. Nisu li to nevolje i strah pred nevoljama, nužni i nepromjenljivi rezultat naravnih zakona na sadašnjem stupnju čovječje eksistencije, koji čovječje uredbe ne zaoštruje, nego ih još ublažuje, iako se nikada ne mogu odstraniti?

Najvažnije je sredstvo po Malthusu, da se uklone nevolje, »moral restraint« (moralno suzdržavanje). — Temeljni princip Malthusove teorije pučanstva je: »Stalna tendencija u svakom animalnom životu, da se množi preko živežnih namirnica«. — Uz to on stavlja drugu rečenicu: »Faktično je pučanstvo nužno ograničeno sredstvima uzdržavanja«. Bez živežnih namirnica morali bi ljudi gladovati. Tendenciji porasta pučanstva pravi smetnje nedostatak namirnica. — Treća stavka: »Pučanstvo raste nepromijenjeno, gdje rastu živežne namirnice, ako nisu tome stavljene znatne i velike smetnje«. — Četvrta rečenica: »Ove zapreke i zapreke, koje potiskuju jaču silu radjanja i njihov učinak drže na istom nivo-u sa živežnim namirnicama, jesu moralno suzdržavanje, »bijeda i nevolja«.

Preventivne zapreke »moral restraint« (moralno suzdržavanje), celibat, odgoda braka, sprečavaju preveliki broj poroda. Pozitivne ili represivne zapreke umanjuju preveliki broj rodjenih. Ovamo spadaju stanja, koja proizlaze iz nevolja, koja doprinose, da se skrati naravno trajanje čovječjega života, kao n. pr. rat, kuga, glad, najveća bijeda, slaba hrana djece, nezdrava zanimanja i t. d. — dalje, prostitucija, pometnuće, čedomorstvo.

Malthusova nauka nije ostala bez utjecaja na znanost, kao i na zakonodavstvo i politiku država. Neke su države u tom smislu stvorile i neke uredbe (izmjenu ženidbenoga zakonodavstva, reorganizacija državne skrbi za ubogare i t. d.)[6])

Pristaše Malthusove nauke bili bi: Elster, David Ricardo, koji nije ulazio potanje u nauku o pučanstvu, ali se pohvalno izrazio o Malthusovoj teoriji; William Thomas Thornton, koji drži, da će nevolje u pučanstvu nastupiti istom tamo, gdje je broj onih, koji od rada žive veći,

[6]) Isp. Naum Reichesberg in Schweizerische Blätter für Wirtschaft und Sozialpolitik, 10. V. 1894.

nego broj onih, koji bi se imali radom prehraniti; no ne slaže se s time, što Malthus svoju nadu uzdržavanja od braka temelji na razumu, jer će se uslijed porasta živežnih namirnica javiti medju nižim slojevima težnja za porastom članova obitelji, što će dovesti do gorega stanja; John Stuart Mill veli, da se velik broj djece mora suzbijati javnim mišljenjem, baš kao i pijanstvo, te da je ograničenje broja djece pače i u braku nužno, baš za radničke obitelji; — Mac Culloch; — Jean Baptiste Say, tvorac termina političke ekonomije, veli, da su ograničenja porastu pučanstva osim hrane i ostala sredstva eksistencije (stan, odijelo i t. d.); — Pellegrino Rossi, naglašuje veliku važnost pitanja pučanstva, koje da se izobrazbom mora odgojiti na spoznaju svojih dužnosti, a da se ne smije dati zavoditi slijepim instinktima.

Uz Malthusovu teoriju pristaju još više ili manje James Mill Quetelet, Luden, Rau, v. Mohl. I noviji nacijonalni ekonomi zastupaju u mnogo pogledu slično stanovište, kao Rümelin, Lorenc v. Stein, W. Roscher, A. v. Schäffle, Adolf Wagner, G. Cohn, J. Conrad, E. Philipovich; — u Francuskoj M. Block, Cherbuliez, Courcelle, Seneuil, Garnier, de Molinari i drugi. Dakako neki od tih pisaca i drugi stavljaju Malthusu neka ograničenja, kao Roscher, Wagner, Schmoller.

Protivnike Malthusove nauke možemo podijeliti zajedno s Elsterom u tri grupe:

a) Socijalisti: Engels, Fourier, Marx i Proudhon, a donekle i agrarni socijalist Henry George zabacuje uopće Malthusovu teoriju, dočim se L. Blanc, K. Kautsky, Karlo i W. Thompson u nekom pogledu popudaraju s Malthusom. Marx ne pobija, da postoji stalna prenapučenost medju nižim slojevima pučanstva, i da odatle proizlazi stalna bijeda, no ipak on drži, da ona nije posljedak »vječnih naravnih zakona«, već »historičkih naravnih zakona kapitalističke proizvodnje«.

b) Pristaše naravno-znanstvene teorije populacije. — Mahltusovoj nauci suprotstavio je medju ostalima svoju teoriju H. Spencer, po mišljenju kojega, u koliko je i veći porast kod kulturnih naroda za 30% prema nekulturnim, ipak nije moguća prenapučenost u današnje vrijeme, jer dolazi do smetnja kod civilzovanih naroda uslijed velikih duševnih napora, kojima se smanjuje čovječja plodnost. — A. Nossig je držao, da je reprodukcijona snaga pučanstva stalno u opadanju. — Thomas Doubleday je mislio, da čovječja plodnost stoji u obrnutoj relaciji sa hranom. Slaba ishrana povećava porast, a izdašna i dobra ishrana zadržava povećanje čovječje plodnosti.

c) Optimisti. — Medju ove se ubrajaju uz ostale: Fr. Bastiat, E. Engel, H. Carey, J. Graham, Friedrich List, William Senior, M. Th. Sadler, J. Weiland.

Protiv Malthusove nauke o populaciji iznosi Bastiat tvrdnju, da se povećanjem broja pučanstva povećava i produkcija, a s tim u vezi i narodno blagostanje. — H. Carey ističe, da nije moguće, da bi stvoritelj, koji je u čitavom materijalnom svijetu uveo najsavršeniju harmoniju, samo u tom pogledu došao sam sa sobom u protuslovlje, i to baš za čovjeka, koji je gospodar svega. Nije moguće, da bi stvoritelj u tom pogledu učinio čovjeka robom prirode, kada mu je dao sva svojstva, da dominira nad prirodom. On drži, da se s napretkom kulture povećavaju i sile za snabdijevanje zaliha namirnica. — Friedrich List ističe, da čovječja plodnost ne ovsi samo o živežnim namirnicama, već o sasma

različitim faktorima, pa da je narod to bogatiji, što je gustoća zemlje veća. Ludo je po njegovu mišljenju govoriti o nerazmjerju izmedju porasta pučanstva i živežnih namirnica, dok još na zemaljskoj kruglji imade mnogo naravnih snaga neiskorišćenih, kojima bi se moglo prehraniti deset, a možda i stoputa toliko pučanstva, što sada živi na zemlji. List misli, da se ne može staviti zapreke iznašašćima i poboljšanjima, dok se još agrikulturna kemija nalazi u početnom razvoju, te da bi se unosnost tla mogla novim iznašašćima povećati za peterostruki i deseterostruki iznos. On veli, da se Malthusova nauka služi opsjenom, jer ona hoće podići bezdušni egoizam do zakona. — Poznati statističar E. Engel drži, da nauka Malthusova stoji u opreci sa ostalim zakonima stvaranja, a i sa samim iskustvom. Budući da dolazi do sve veće gustoće pučanstva, dolazi i do različitih prednosti, kao diobe rada, tržišta i t. d., pa prema tomu postavlja zakon: »Pučanstvo je svagda u ravnoteži sa namirnicama uzdržavanja.«[1])

Medju protivnike Malthusove nauke možemo ubrojiti još i ove: Antoine, Bertheau, Blanqui, Devas, K. Diehl, F. Eulenburg, H. Herkner, K. Fuchs, Leroy-Beaulieu, Loud, Liberatore, Mangin, F. Oppenheimer, Perin, Pohle, Ratzinger, Romagnosi, Seligmann, Thiers, Toussaint, Volovski i t. d. — Romagnosi veli, da je sasma razumljivo, da bez jela ne može biti ni života, te da ljudi moraju umrijeti. No ne razumije, zašto bi morala priroda stvarati neravnovjesje izmedju čovječjega života i živežnih namirnica. Razumljivo mu je, da moraju umrijeti ljudi, koji se nalaze na brodu daleko od kopna, kada im ponestane hrane. No ne razumije, zašto bi morala kuga sprečavati porast pučanstva, ili zašto bi se morali odsuditi siromašni ljudi na prisilni celibat, kada je došlo do zamjene robe medju narodima, za prozvode. Narodi će zamjenjivati tvrdi, da imade živežnih namirnice tamo, gdje ih imade. — Liberatore tvrdi, da imade živežnih namirnica u izobilju na tržištu, no da nije pravilna podjela dobara. Mnogima takodjer manjkaju novci, da ih nabave. Prema tomu bi trebalo provesti pravedniju podjelu dobara, radničku nadnicu svesti u pravilnu visinu, umjesto da se utječemo neosnovanim teorijama i nenaravnim strašnim tobožnjim palijativnim sredstvima. — Devas naglašuje, da je Malthus imao u pojedinim momentima pravo, iako u cjelini nema pravo. U tom je njegova pogrješka, što je krivo generalizirao faktičnu prenapučenost Engleske i zemalja, u kojima je ona u izvjesno vrijeme postojala, i na sve druge zemlje. On je ustvrdio, da postoji prenapurčenost i u onim zemljama, gdje je postojala zla podjela dobara. — Ch. Antoine veli, da se Malthus poziva u svojem djelu na Sjevernu Ameriku. Tamo, da se je doista pučanstvo podvostručilo u manje od 25 godina, a poziva se i na Australiju. Baš ovim dvim primjerima pobija svoju tezu, budući da se je pučanstvo u tim zemljama naročito uvećalo doseljivanjem. Ujedno ističe, da izgleda, kao da je Malthus zaboravio, da se pučanstvo ne prehranjuje samo proizvodima vlastite zemlje, već većim dijelom proizvodima, koje nabavlja u inozemstvu. Da se uspješno snabdjene pučanstvo namirnicama, misli i Ch. Antoine, da se pravilno podijele proizvodi, koje zemlja dovoljno pruža. Dovoljno će biti proizvoda, ako bude: 1) na dispoziciji dovoljno kulturnoga tla; 2) ako dotično tlo postigne odgovarajuću visinu; 3) ako olakote saobraćajna sredstva saobraćaj. — K. J. Fuchs veli, da se na pitanje, da li su živežne namirnice

[1]) Zeitschrift des Staatistischen Bureaus Sächsischen Ministeriums des Innern 1855., 141.

regulator množenja pučanstva ili su koji drugi gospodarski, fizijološki ili psihologički faktori, ne može jednako odgovoriti za čitavu kruglju zemlje, već samo za pojedine zemlju, odnosno pojedino narodno gospodarstvo. Prema tomu se može samo govoriti o nacijonalnoj ili lokalnoj prenapučenosti, koja se očituje u emigraciji. Tako dugo, dok imade predjela zemlje, koji se mogu obradjivati, nema temelja Malthusova nauka. Fuchs misli, da treba povećati radnu djelatnost u zemlji, utjecati na razvoj industrije i domaćega poljodjelstva. — K. Diehl tvrdi, da imade Malthus u bitnosti krivo, jer da nema uopće ni principa, ni zakona populacije, već samo mnogobrojnih tendenca povećanja pučanstva, koje su različite prema pravnomu poretku, naravnim, kulturnim, nacijonalnim osebinama pojedinih naroda, a različite su te tendence i kod pojedinih slojeva pučanstva. Te se tendence reguliraju prema tome, postoji li u zemlji privatno ili kolektivno vlasništvo, kakovo je ženidbeno i obrtno pravo, radnička zaštita. Krivo je po njegovu mišljenju, kada Malthus uzima obzir samo na fizijološku veličinu, naime na naravnu mogućnost umnožavanja, kao što i na drugu takodjer približno neodredjenu veličinu, naime moguće uvećanje živežnih namirnica, i iz toga izvodi dalekosežne zaključke. O t. zv. tendenciji pučanstva ne može se uopće reći ništa općenitoga, jer fizijološka mogućnost umnožavanja ne dolazi uopće u obzir kod socijalne znanosti, pošto ovdje nemaju ništa činiti skupine čovječanstva. Prema tome treba uzeti u obzir sve moguće druge faktore, te prema tomu ne može biti govora o naravnom zakonu. — Sismondi izrazuje se vrlo povoljno o Malthusu, koji se s najvećom čovječanskom ljubavi dao na svoja istraživanja, iako inače ne pristaje uz Malthusov princip. — Prof. Dr. Conrad veli, da su učenici Malthusovi, a ne on sam, tražili intervenciju države, da se umjetnim načinom spriječi umnoženje pučanstva (ograničenja sklapanja brakova, organizacija iseljivanja i t. d.), te su time i diskreditovali Malthusovu teoriju. Njezini osnovni nazori u glavnom da su ispravni, kolikogod su različite prilike i odnosi kulturnih zemalja gledom na prostor, vrijeme, razvrstanje po zvanjima, naseljivanje i blagostanje. Što se tiče njezina formuliranja da se dade tu mnogošta prigovoriti.

Malthusa brojimo u klasike političke ekonomije, budući da moramo priznati njegove zasluge za znanost, iako se ne slažemo u svemu s njegovim nazorima. — Prije nego li predjemo na kritiku Malthusove nauke o pučanstvu, ukratko ćemo još jednom iznijeti njezin glavni sadržaj, a taj je:

1.) Ljudi pokazuju jednako kao i životinje nastojanje i sposobnosti, da se brže umnažaju, nego li životne namirnice, potrebne za njihovo uzdržavanje. — 2.) Prema tome postoji, i to na osnovu prirodnoga zakona, trajna opasnost prenapučenja (borba za opstanak) tako dugo, dok se čovjek prepušta svojim nagonima, dok ne uvidi opasnosti i njoj ne predusretne razumnim suzdržavanjem. — 3.) Epidemije, ratovi i ostale silovite smetnje umnoženja pučanstva važne su posljedice takovih prilika. — Odatle zaključuje Malthus, da je suvišno svako umjetno unapredjivanje umnoženja pučanstva, dapače da može ono samo štetno djelovati. Isto je tako štetno humano podupiranje siromaha, koje samo rješava pučanstvo od skrbi za budućnost. Tek potpuna i isključiva odgovornost svakoga pojedinca za njegov rad i ponašanje, jasno promatranje prilika te ćudoredna snaga naroda, mogu ukloniti takova zla. No Malthus nema mnogo nade, da će se to postići. On ne pridaje odviše velike važnosti razvitku kulture i mogućnosti, da se zemljišna kultura proširi i pridigne; precjenjuje stoga utjecaj zalihe živežnih namirnica na mijene u pučanstvu, te

obescjenjuje sredstva, pomoću kojih neko razvijeno narodno gospodarstvo umnaža potražnju za radom i podiže radne činidbe. On stavlja u opreku pučanstvo i životne namirnice, dok se medju njih uklopilo pravo vlasništva, a s njim došla do važnosti pitanja kupovne snage pučanstva i nastajanja cijena dobara, potrebnih za život.[8])

Nema sumnje o tom, da će preveliko umnožanje pučanstva dovesti do bijede čitave klase pučanstva kao i mnoge obitelji i individue, ako se pučanstvo naglo razvija. Odatle je s gospodarskoga gledišta ispravan oprez, hoće li dotičnici, koji sklapaju brakove, moći prehraniti obitelji. To je bitni dio Malthusove nauke tako, da se posve lako može shvatiti, zašto su mnogi učenjaci istaknuli, da Malthus imade u bitnosti pravo. Medjutim, u koliko je Malthus i istaknuo tu istinitu činjenicu, ne znači, da je time čitava njegova nauka u svojoj biti ispravna.

Ideja, da treba regulirati spolni nagon, stara je i poznata stvar, koju nije prvi iznio Malthus. Novo je, što iznosi Malthus u svojoj nauci, da su epidemije i otale smetnje potrebne, jer priroda ne može pružiti novih i dovoljnih namirnica, a pogotovo ne u dalekoj budućnosti. Uz moralne i materijalne bijede prošlosti i sadašnjosti dolazi u budućnosti još i »moral restraint« kao sredstvo, koje se dosele nije u dovoljnoj mjeri primjenjivalo. U tom je jedan drugi bitni dio Malthusove nauke. Onaj, koji ne uzima na taj dio obzir, moći će ustvrditi, da Malthus imade u svem bitnome pravo.

Medjutim Malthus u mnogome griješi. On tvrdi, da je kod čovječanstva naravna tendenca rasplodjivanja kao kod biljka i životinja. Ova animalna tendenca spolnoga nagona je ona snaga, koja uzrokuje povećanje pučanstva. U kasnijim izdanjima ističe kao zapreku porastu pučanstva razum čovjeka, koji treba da taj porast regulira. Na taj način uvodi Malthus racijonalni elemenat tako, da taj ravna čovječjom naravi. Ali sklapanje braka i rasplodjivanje nisu spontani akti, actus hominis, već actus vere humani. Oni su svojina čovjeka. Nagon ne djeluje izolirano. Ostali nagoni: nagon samoodržanja, nagon usavršenja, razum s različitim motivima vrše u tom pogledu bitni utjecaj. Razum ne može tendencu, koju navodi Malthus, odstraniti, već možda tek regulirati i ublažiti. Sam nagon je slijep, bez direktnoga obzira na mogućnost prehranjivanja, bez pozitivnoga ograničenja, ne pazeći na fizijološke uvjete. Na taj način se ukazuje u čovječjoj naravi jedan elemenat, koji je doista opasan, jer utječe na umnožavanje pučanstva vrlo bitno. No to još ne znači, da je čovječja tendenca rasplodjivanja bez mjere. Razum, koji bi imao regulirati nagon i normalnoga čovjeka, jedva će imati pred očima nacijonalne ili pače još i opće svjetske prehranbene odnošaje. Razum će tek moći odvraćati pojedine individuume, da ne sklapaju lakoumne ženidbene veze. Tu će se imati pred očima jedino konkretne ekonomske prilike pojedinih individuuma, koji bi imali stupiti u ženidbenu vezu. Ako to vrijedi općenito relativno, to će se time sprečavati i veći konflikt, koji bi imao nastati uslijed povećanja pučanstva i prehrane pučanstva. Prema tome nije shvatljivo, na čemu temelji Malthus svoju tvrdnju, da se u prošlosti opažala tendenca množenja pučanstva iznad mogućnosti prehrane, te da se upravo u tom imadu tražiti tumačenja različitih smetnja i nevolja. Ako priznaje tomu prirodnomu spolnomu nagonu toliku silnu moć, i to ne samo kod pojedinaca, već kod čitavih klasa pučanstva, neshvatljivo je, da se onda još mogao nadati, i to posve ozbiljno nadati, da će moći njegova

[8]) Conrad: Nacijonalna ekonomija; hrvat. izdanje od dra. Markovića, Zagreb 1922. str. 48.

preporuka »moral restraint«, kao i njegovi ostali prijedlozi u budućnosti povoljno djelovati.

Kada imade u ljudskom društvu mnogo onih, koji sklapaju brakove, a da ne misle na ekonomsku mogućnost uzdržavanja djece, dakako da će bijeda u tom slučaju rasti u društvu. No to ne znači, da je ta bijeda proizašla odatle, što bi došli u konflikt oni, koji su gonjeni nagonom, sa zalihom namirnica, nego što nisu kod sklapanja ženidbene veze uzimali obzir na individualne ekonomske prilike. Tamo, gdje je čedna zaliha namirnica društva, će osjećati poteškoće pojedina individualna gospodarstva. I mnoge obitelji, kao i čitave klase pučanstva mogu stradati, kada su oteščane mogućnosti privredjivanja i kada istovremeno nedostaje zaliha namirnica zemlje, da prehrani znatno veći narod. U tom slučaju možda snose krivnju i pojedini individuumi, no još više pomanjkanje socijalnih uredaba, koje bi mogle pružiti palijativna sredstva i mogućnosti privrede onima, koji se nalaze u ovakovim prekarnim situacijama. — Malthusu možemo priznati, da razum može regulirati i ublažiti nagon rasplodjivanja, ali ne, da ga može posvema spriječiti.

Malthius dalje tvrdi, da izvanja priroda ne može pružiti toliko životnih namirnica, koliko ga treba pučanstvo, koje se množi bez zapreka, te da u tom nalazi svoje tumačenje prijašnja i sadašnja bijeda. Po Malthusu dovodi priroda do neravnovjesja izmedju rasplodjivanja i množanja namirnica, jer ne idu usporedo istim korakom. Uzima za primjer Englesku. U tom je pogriješio. Metodička je griješka, kada usporedjuje apstraktnu mogućnost i tendencu čovječanskoga pomnožanja sa konkretnim i zbiljskim pomnožanjem animalnih i vegetabilnih stvari, uz pretpostavku povoljnih kulturnih prilika. Ispravno bi bilo, da je usporedjivao apstraktnu mogućnost porasta pučanstva s apstraktnom mogućnosti porasta namirnica bez obzira na odredjeno mjesto, odredjene prilike i zvjesne kulturne preduvjete. Tada bi se pokazalo, govoreći apstraktno, da vegetacija pruža znatno veći porast od životinjskoga carstva, a ovo opet od čovječanstva. —

Kao što imade više uvjeta, koji utječu na množenje animalnih i vegetabilnost stvari, tako isto nije u konkretnom slučaju razlog množenja pučanstva samo naravna tendenca, već i ostali momenti uvjetuju spolni nagon. To bi bili naročito ovi: moralni, bijološki, psihološki, historički, socijalni i ekonomski faktori. Zapreka, koja postoji izmedju naravne tendence razvijanja čovječjega roda i njezine naravne mogućnosti razvitka, nije uopće moguća i vjerojatna stvar.

Ispravno je, da se zemljišna produktivnost iscrpljuje, dočim da spolnomu nagonu nema ograničenja. Ljudi se množe bez ograničenja, dočim je naravni faktor tla ograničen. Obzirom na to se ne može poreći apstraktna mogućniost nesuglasja izmedju porasta pučanstva i mogućnosti prehrane, a ova se apstraktna mogućnost može u pojedinim slučajevima ostvariti. Naravni red sadržaje takodjer elemenata, koji mogu dovesti stvarno do nesuglasja. No pogibao toga nesuglasja ne će zato biti još dugo općeniti zakon ili tendenca čovječje naravi. U svojoj cjelovitosti sadržaje naravni red razum i društvo. Oba ova, i razum i društvo, spadaju k potpunoj čovječjoj cjelovitosti. Naravni dakle red sadržaje osim elemenita, koji prouzrokuju nesuglasje, takodjer elemenata, koji mu predusreću, a da se ovo predusretanje ne javlja kao umjetna zapreka prirodnoga toka, ili što više, kao smetnje, bijeda i nevolja, ratovi, kao providencijalno sredstvo povećanja umiranja, za ograničivanje pučanstva. —

Kako se odatle razabira, svraća Malthus različito od socijalističkih sistema, koji naziru izvor svih nevolja u društvenom poretku, pažnju na to, da sama priroda u sebi sadržaje tendence, odakle izviru bijeda i nevolja osobito kod nižih klasa ljudskoga društva. Na taj način vidimo, da je njegova pažnja skrenuta od kulture, društvenih faktora, — od onoga, što imade činiti društvo, za vršenje svojega naravnoga odredjenja, za prehranu pučanstva. — Na Malthusa je utjecao osim toga i savremeni milje. Empirična filozofija toga vremena sasma je jednostrano precjenjivala značenje nagonskih tendenca za vodjenje ljudskoga života na račun razuma. Statistički podaci o porastu pučanstva zabrinuli su ga, da će doći do prenapučenosti evropskih kulturnih zemalja. On je imao pred očima bijedu engleskoga radničkoga življa, pa je u njemu gledao opći zakon, empiričko pravilo, umjesto da gleda specijalni slučaj faktičnoga nesuglasja izmedju porasta pučantsva i mogućnosti prehrane.

Ne možemo a rpiori reći, da postoji in concreto sklad izmedju porasta pučanstva i porasta hrane. Ovaj je sklad hipotetski. On će nastupiti, ako pravilno fungiraju svi faktori, koji spadaju k naravnomu redu, individualni i socijalni elementi, razuman i slobodan čovjek i društvo. No i u tom slučaju nije suglasje apsolutno sigurno, i potpuno savršeno, jer i ostali naravni i historički uvjeti djeluju u cilju smetnja ili napredjivanja. Obuhvatiti se mora suglasje izmedju povećavanja pučanstva i prehrane pučanstva u svojem odnosu prema gospodarskomu napretku. Nisu isključena nesuglasja izmedju porasta pučanstva i mogućnosti prehranjivanja, ako su obadva gibanja porasta pučanstva i gospodarskoga napretka samostalna gibanja, pa makar djeluje povećanje pučanstva kao impuls napretku. No mi poričemo, da su ta nesuglasja općenita, prouzročena prirodom, te da ih se odstranjuje smetnjama, kao što to tvrdi Malthus. — U koliko bi postojala prema Malthusu tendencija u svem animalnom životu, da se umnažaju iznad životnih namirnica, tada ipak ne bi došlo do apsolutne prenapučenosti. Uvijek će postojati ravnovjesja izmedju broja pučanstva i zalihe hrane, jer bez hrane nema ni ljudi. Tako dugo, dok djeluje naravni zakon, ne će se ova ravnovjesja nikada poremetiti. Prema tomu se imade tim smetnjama zahvaliti to ravnovjesje.

Na čemu temelji Malthus ovu svoju tvrdnju, koja je tako karakteristična za njegovu nauku? — Zapreke su po njegovu mišljenju potrebne poradi nemogućnosti tako nagloga porasta godišnjega produkta životnih namirnica, koji bi odgovarao porastu pučanstva, koje se množi neograničeno. Kao temelj ovoj svojoj tvrdnji navodi činjenicu, da se pučanstvo množi u geometrijskoj, a životne namirnice uz najpovoljnije uvjete i čovječju marljivost tek u aritmetičkoj progresiji. »Sa sigurnošću se može ustvrditi, da bi se pučanstvo bez smetnja svakih 25 godina podvostručilo, odnosno da raste u geometrijskoj progresiji.« Medjutim ističe, da podvostručenje za 25 godina, i porast u geometrijskoj progresiji nije jedno te isto. Računski to znatno divergira.

Matematički izraženo: Čovječji rod umnaža se kao brojevi 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, a životne namirnice usuprot toga u progresiji 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ... Za dva stoljeća će se odnositi pučanstvo naprama namirnicama u omjeru 256 : 9, za tri stoljeća kao 4096 : 13, a za dvije tisuće godina gotovo se ta razlika ne da ni proračunati. Tvrdili su neki, da Malthus nije svratio težište svoje tvrdnje na ovu geometrijsku i aritmetičku progresiju. Tako je tvrdio John Stuart Mill, da je Malthus samo prigodno osvijetlio ovim progresijama svoju tvrdnju. Medjutim to nije

ispravno. Sam Malthus veli u trećem izdanju svoga »Essaya« (1806.), da je upravo na temelju razlike ove relacije postavio svoja zaključna formuliranja. U jednoj noti iza toga svraća pak pažnju na to, da je uzeo geometrijsku progresiju kao dokazanu u porastu američkoga pučanstva, dok je smatrao porast namirnica u aritmetičkoj progresiji kao neposredno evidentnu stvar. Baš sama ta činjenica, da se u američkim kolonijama umnožalo pučanstvo u geometrijskoj progresiji, na čemu Malthus, kao što veli Cannan, temelji čitavo svoje djelo, čini neistinitom tvrdnju o aritmetičnkoj progresiji porasta hrane. Kada bi se pučanstvo doista tamo uvećalo u geometrijskoj progresiji, a ne bi uslijed »smetnja« bilo reducirano, tada bi se morale i namirnice uvećati u geometrijskoj progresiji. Tvrdnja, da se namirnice nikada ne uvećavaju u geometričkoj progresiji, nije prema tome ispravna. Što više, do te spoznaje dolazi i Malthus u drugom izdanju svojega »Essay-a«, da je do porasta namirnica u geometrijskoj progresiji u novim kolonijama faktično došlo, no da u budućnosti za čitavu zemlju nije moguć veći porast, nego li u aritmetičkoj progresiji.

Danas nema više sumnje o tom, da je Malthus griješio, jer je uzeo faktore, koje nije bilo moguće kontrolirati, koji sadržavaju u sebi neodredjenu mogućnost neodredjenoga stanja prilika pučanstva i namirnica, stavivši ih u jednu neodredjenu matematičku formulu. Pače i najžešći pristaše Maltusa ne poriču, da je porast namirnica u aritmetičkoj progresiji samovoljan, jer da porast namirnica ne potpada pod takov čvrsti zakon. Time je otpao jedan od glavnih Malthusovih dokaza.

Na pitanje, zašto se ne bi moglo održati veće pučanstvo kao i manje, odgovara Cannan, da na to može dati odgovor i svaki početnik u političkoj ekonomiji, t. j. da ne može poradi zakona o postepenom padanju unosnosti tla. Takodjer u Malthusovu drugom i kasnijim izdanjima imade momenata, u kojima svraća pažnju na ovaj zakon. Onomu, koji se bavi poljodjelskim pitanjima, mora biti jasno, da ovako, kako se širi kultura, mora postepeno i pravilno padati porast prijašnje prosječne proizvodnje. »Ako dodje u narodu, bogatomu pučanstvom, do smanjenja pučanstva«, drži Malthus, »to će se manji broj pučanstva moći snabdjeti u istoj množini sa žitom, kao što je to činilo mnogobrojno pučanstvo prije toga, pogotovo zato, jer su kultivirani, plodonosni dijelovi njihova teritorija, pa nije potrebno, da (kao dok je bilo mnogobrojno pučanstvo), upotrebljavaju i neplodonosna zemljišta.« Prednost je dakle manjebrojnoga pučanstva, da ono treba kultivirati samo plodonosna zemljišta. Malthus medjutim u to vrijeme nije mogao ni sanjati, da će po izmaku tričetvrt stoljeća u tom prigodnom Malthusovu argumentu Cannan shvaćati zapravo Malthusovu teoriju pučanstva »law of diminishing returns in a rudimentary form«, sa potpunim isključenjem njegove geometrijske i aritmetičke progresije, na kojima j on ipak temeljio sve svoje temeljne zaključke.

Nastaje pitanje, možemo li u zakonu o postepenom padanju unosnosti tla naći uporište za tvrdnje Malthusa, ili nam je taj zakon samo supsidijarno dokazalo. Ovaj zakon o postepenom padanju unosnosti tla uči, da povećanjem troškova zemljoradnje polučeni efekt po porastu vrijednosti produkcije nije jednak povećanomu trošku, već zaostaje, što dalje to više. Produkcija će se povećati samo, bude li se ulagalo na isto zemljište više rada i kapitala do neke izvjesne granice. U slučaju, da se ulaže kapital i rad preko te granice, produkcija se ne će povećati u istom razmjeru, kao uloženi troškovi, dok se konačno ne će moći uvećati produkcija nikakovim daljim ulaganjem kapitala i rada. Na taj način postaje

novi povećani rad u pravilu manje produktivan od prijašnjega. Medjutim to biva s toga razloga, jer novi rad biva upravljen na još nekultiviranu, manje plodnu zemlju, ili na izvršenje manje plodonosnih operacija poslova, naprama onima, koji su se već utrošili na kultiviranoj zemlji. Uz ovaj se zakon veže čitavi niz prijepornih pitanja. Tako n. pr. da li se na izvjesnom teritoriju počinje uvijek kultivirati plodnije zemljište od neplodnoga, da li uopće možemo govoriti o postepenom padanju čistoga prinosa u zemljoradnji, jer je rad uložen na novo kultiviranje zemlje manje produktivan, nego li onaj, koji se ulaže u već kultiviranu zemlju itd.

Nas u tom pogledu zanima samo to, može li služiti taj zakon o postepenom padanju unosnosti tla kao dokaz Malthusove teorije o populaciji. — Naglašeno je već, da je Malthusovo naziranje o povećanju namirnica formulirano u aritmetičkoj progresiji. Medjutim to on nije ničim dokazao, niti se to može dokazati, jer porast namirnica ne potpada pod nikakav čvrsti zakon, koji bi vrijedio za sva vremena, jer to ovisi o napretku agrikulturne tehnike i kemije, dakle o faktorima, koji ne ovise o jednom odredjenom pravilu ili općem zakonu. U kraćim i većim razmacima vremena dolazi se do novih sve većih i većih napredaka, koji doprinose do veće unosnosti tla. Tako je utvrdjeno, da je u poljoprivredi znatno proširena granica pomnožanja proizvodnje prema prije. — U Francuskoj je n. pr. čisti žetveni prinos porasao od god. 1820./29—1901./5. kod žita za 70%, kod krumpira za 250%, kod stočne hrane za 300—400%. — Ovaj, po Ricardu formulirani, zakon vrijedi tek za poljoprivredu. Dolazi ovdje za nas dakle u obzir važan momenat, da on vrijedi samo za jednu granu proizvodnje. Ne vrijedi on u obrtnoj i industrijalnoj djelatnosti, kod kojih se povećava produktivnost rada, te uvećani rad i kapital donose ne samo apolutni, već i relativni veći dohodak. Uvećava li se produktivnost rada tako, da raste cjelokupna produktivnost čitavoga nacijonalnoga rada, to su time ujedno pružena i sredstva, koja omogućuju intenzivniji pogon u zemljoradnji, a s druge strane omogućuju, da će se moći iz inozemstva uvesti potrebne sirovine i namirnice.

Oppenheimer misli, da se istom znatnim umnažanjem pučanstva može provesti pravilna razdioba namirnica na zemlji, jer je samo kraj gustoga pučanstva rentabilno ono investiranje kapitala, koji je potreban, da se izgrade željeznice, uredi saobraćaj rijekama i morem, žitni hambari itd. — Thomas Sadler, žestoki protivnik Malthusove nauke, ističe, da je površina zemlje još uvijek jedna velika pustoš, na koioj se nalaze samo pojedine oaze kultivirane zemlje. Da bi zemlja pružila nebrojeno mnogo namirnica, kada bi se sva obradila, a pogotovo, kada bi se još intenzivnije obradjivala. U tom da bi se slučaju i namirnice umnožavale u znatno bržem tempu, nego što to Malthus tvrdi. Na pitanje, koliko ljudi može prehraniti zemlja, da se ne može lako i točno odgovoriti. Za pitanje prehrane pučanstva pako da je odlučno osim povećanja pučanstva i porasta namirnica takodjer pitanje proširenja i većega intenziteta kulture tla.

Stoga moramo visoko cijeniti značenje zemljišnoga koeficienta, vrijednost vlastitoga zemljišta, važnost vlastitih kolonija, prijateljske odnose s onim zemljama, koje nam pružaju sirovinu i namirnice. Malthusova nauka ide daleko preko zakona o postepenom padanju unosnosti tla. Još smo naime daleko od toga, da bi poradi objektivno manjkave mogućnosti prehrane moralo doći do prisilnoga celibata, ili do povišenja pomora uslijed nevolja, koje bi sprečavale porast pučanstva.

Do pesmističkih spaznaja o mogućnosti prehrane pučanstva došao je god, 1898. Sir William Crookes, rpedsjednik »British Association for the Advencement of Science.« On je predvidio krajnje poteškoće, do kojih će doći, ako se znatno ne poveća proizvodnja pšenice, koja je u ono vrijeme iznosila godišnje 2.200 milijuna—2.600 milijuna bushela, pa je tvrdio, da će god. 1928. pučanstvo svijeta trebati najmanje 3.260 milijuna bushela, što se ne će moći proizvesti. Prema tome čovječanstvo ide u susret vrlo ozbiljnim vremenima. — Kako su više puta kriva teorijska proučavanja, dokazuje i to, da je u god. 1906. iznosila godišnja produkcija 3.424 milijuna bushela pšenice, a ne kako je Crookes predvidio 3.200 milijuna bushela. A osim toga nisu iskorišćene sve mogućnosti kultiviranja pšenice, jer imade još mnogo milijuna acres neobradjene zemlje, koja bi se mogla kultivirati za prirod pšenice.

Malthus u svojoj nauci drži »smetnje«, koje sprečavaju porast pučanstva trajno nužnima. No u tom se Malthus, kao što nas uči dosadanje iskustvo, prevario.

W. Lexis ističe doduše, da je vjerojatno, da će s vremenom nastupiti automatska smetnja umnožanja pučanstva tim, što sa hiperkulturom nastupa degeneracija, koja se već zapaža u gradovima s velikim brojem pučanstva. Sam ovaj proces smetnja nije manja nevolja od represivnih smetnja, o kojima govori Malthus.

Porast izdašnosti zemlje nije sigurno pozitivno beskonačan, no niti porast pučanstva ne će biti nikada beskonačan. Obadvije mogućnosti, porasta pučanstva i prehrane, su beskonačne i u svojim granicama za čovječji duh neodredjene veličine (Malthus, Essay book 3, chap. 1.). Pitanje je, hoće li se kada proširiti kultura po čitavom svijetu i postići u isto vrijeme svoj najveći stupanj. Tada bi eventualno došlo do apsolutne prenapučenosti.

Malthusov zakon pučanstva imao bi biti jedan opći empirički zakon, odmah s praktičnim napucima. Medjutim ovakova općega zakona o umnožanju ne može biti. Rasplodjivanje je stvar individualna, ali koja je ipak pod utjecajem razuma i njegovih nagona uz sudjelovanje socijalnih faktora, društvenih uredaba, kulturnoga stanja, pozitivnoga prava, instituta vlasništva, osobne i gospodarske slobode, morala itd. — Wundt veli, da običaj odredjuje, što se dolikuje, a ćudorednost, što je dobro, — a Tönnies, da je kod svih skupina ljudi, koje poznajemo, tendenca množanja pučanstva snažno modificirana uvjetima socijalnoga života.

Veliko je n. pr. značenje različitih životnih snaga za povećanje pučanstva i hrane kod različitih rasa. Razvoj naroda dolazi ovdje takodjer do važnosti. Realiziraju li se ideali naroda, to će narod uz politički napredak doživjeti i ekonomski, a zbog toga ne će izostati ni broj povećanja pučanstva. Uz politički nazadak naroda nastupaju obratne prilike. Uvažiti valja ovdje, da higijenski napredak utječe u cilju produženja života. Pomisliti treba, da izvoz, uvoz, emigracija, različito djeluju na gospodarski napredak. Prema tomu, ako imademo sve to pred očima, ćemo spoznati, da porast pučanstva nije u sva vremena i u svim zemljama jednak, pa da ne može biti nikakova govora o jednom općem zakonu o množanju pučanstva.

Prinzing zato ispravno veli, da je Malthusov zakon samo izrazio, kako se umnožalo pučanstvo u Engleskoj koncem XVIII. i početkom XIX. vijeka. — Dosele nije pružen dokaz, da je sada više potreban, nego prije »moral restraint« poglavito u nižim klasama pučanstva, da se ograniče smetnje i nevolje, jer izvanjska priroda ne može snabdjeti pučanstvo

potrebnim namirnicami nego u previdivo vrijeme. Osim toga manjka dokaz, da sadanje nevolje i teškoće nalaze svoje razjašnjenje u neskladu naravne ljudske tendence množanja i naravne zapreke porasta hrane. Razumljivo je, da nije ondje korisno povećanje pučanstva, gdje već postoji relativna prenapučenost ili gdje se smanjila prema prije zaliha namirnica; — zatim, da čovjek u nekom pogledu može svladavati i regulirati svoje nagone. Individualni odgoj u vezi s praktičnom mudrosti stvara gospodarski oprez t. j. obzir na mogućnost egzistiranja, kod stupanja u brak. Sama ova mogućnost egzistiranja je socijalni, narodno- i privatnogospodarski pojam, a ne naravno znanstveni, koji bi proizlazio iz naravnog ograničenja mogućnosti prehrane čovječjega roda.

Nakon toga, što smo otklonili princip pučanstva u onoj formi, u kojoj ga je iznio Malthus, možemo govoriti o pojedinim zasadama, koje relativno vrijede u opgledu razvoja pučanstva.

1. Broj pučanstva i porast pučanstva ovisi o svagdanjoj zalihi hrane.

2. Porast pučanstva preko granice mogućnosti povećanja živežnih namirnica nije koristan za blagostanje naroda.

3. Zdrav, inteligentan, napredan i snažan narod u pravilu snabdjeva toliku zalihu namirnica, koliku treba.

4. U kolio pravilno fungiraju svi individualni, socijalni i politički faktori, koji dolaze u obzir kod porasta pučanstva i hrane, ne mogu nastati nikakove trajne nevolje.

5. Istovremeno sa svojim povećanjem pučanstva teži pojedini narod, da dopre do namirnica preko granica svoje zemlje, ili da emigrira, što će prouzročiti privremeno ograničenje tako, da nije isključena relativna gustoća.[9])

6. Za povoljan razvoj naroda dana je mogućnost objektivno mogućega proširenja zalihe živežnih namirnica, kojom odlučuje osobita životna snaga, inteligencija, ćudoredna sposobnost, i znatno preko zalihe namirnica, koja stoji na raspoložbi.

7. Tamo, gdje je pobrinuto za kvalitetu pučanstva, ne će se trebati općenito bojati ni za kvantitetu. Kvaliteta ne odnosi se ovdje na pojedine članove, već i na obitelji, društvene i državne prilike.

8. Objektivna mogućnost proširenja namirnica nije za sva vremena, ni za sve narode jednaka i nepromjeljiva, nego ovisi o tehnici produkcije dobara, kao i o gospodarskoj organizaciji. Veliki napredak u zadnjim decenijima prije rata, bez velikoga pesimizma, pokazuje, da će se napredak u prošlosti prema napretku u budućnosti za mnoga i velika područja suziti.[10]) Ovakov snažan razvoj, kakov se pokazao u produkcijskoj tehnici i gospodarskoj organizaciji pojedinih zapadno-evropskih zemalja, a koji je omogućio snažan porast pučanstva, vjerojatno ne će biti moguć. — Interesantno je mimogred spomenuti, da je Evropa brojila pred sto godina oko 175,000.000 stanovnika, dok je početkom XX. vijeka brojila oko 540,000.000. Od toga je porasta otpadala dobra četvrtina na zadnji četvrt stoljeća.

9. Da li je sposobno narodno gospodarstvo za jaki porast pučanstva, ovisi još i o drugim tehničkim i ekonomskim momentima, kao i o kvalitativnim prilikama pučanstva.

---

[9]) Friedrich List veli: „Das Drängen auf den Nahrungsspielraum bedeute ein Drängen gegen die Schranken des bisherigen Wirtschaftszustandes".

[10]) Zakon o padanju produktiviteta kapitala i rada, zakon o tehničko-ekonomskoj granici razvijanja .— Isp. Julius Wolf „Die Volkswirtschaft der Gegenwart und Zukunft", 1912., 251, kao i „Nahrungsspielraum und Menschenzahl."

Neomalthusijonizam smatra Malthusovu nauku o populaciji ispravnom i drži, da doista proizlaze iz tendence umnožanja pučanstva mnoge pogibli, ali da su ipak sredstva, koja preporuča Malthus t. j. »moral restraint« (celibat, odgoda braka, suzdržavanje od braka) fizički i moralno dvojbena, a praktično u svakom pogledu nedostatna. Potonje pogotovo u današnje vrijeme zato, jer uz moralne uvjete uzrokuje smanjeni mortalitet, bez obzira na natalitet, snažniji porast pučanstva.

Place Francis priča, da su bila u Engleskoj već od god. 1822., a u Francuskoj od revolucije uobičajena sredstva za ograničenje broja djece. — Robert Owen preporučio je za svoju radničku koloniju u New-Lanark-u »razboritost u braku«. Njegov sin Robert Dale Owen otvoreno je zagovarao ovu praksu. Isto tako i John Stuart Mill, Charles R. Drysdale, predsjednik 1877. god. osnovane »Malthusian League«, Annie Besant, Allbutt, Moss, Mantegazza, Otto Zacharias, M. Stille, Oto Švedski, K. Wikselli drugi. Pogotovo mnoge liječnike moramo ubrojiti u pristaše neomaltusijanizma i u teoriji i u praksi Kautsky i ostali socijalistički pisci drže za potrebno u budućem socijalističkom društvu, da dodje do racijonaliziranja poroda, da preventivnoga spolnoga općenja, da se na taj način spriječe nevolje u državi. John Stuart Mill, Mantegazza, Zacharias i drugi ipak se ne nadaju, poput ekstremnih neomalthusijanista, da bi fakultativna sterilnost mogla odstraniti sve nevolje, ali da će ipak moći spriječiti ona prekarna stanja, do kojih dolazi uslijed velikoga broja pučanstva; tako naročito očekuju, da bi se uslijed toga mogle povećati nadnice radnika, kojih bi se broj u tom slučaju smanjio.

Károly Bálas veli, da je porast pučanstva za rasu i naciju poželjan, a za društvo i narodno gospodarstvo štetan, ako se poveća iznad stanovita stanja gustoće. Ona narodna gospodarstva, koja ne mogu prikrivati svoje potrebe iz priroda vlastitih zemljišta, nego su vezana na eksport vlastitih industrijalnih produkata u svrhu nabave namirnica iz drugih zemalja, trpe od prenapučenosti. Ovakova narodna gospodarstva mogu povoljno postojati, dok gusto pučanstvo može smagati produkte, kao i sirovine za produkciju. Da se udovolji interesima društva proklamira Balás za pojedina područja, prema prilikama, sistem jednoga, dvoje ili troje djece, i to ne samo prema imućnim sredstvima. — Prema navodima Balása sasma nam je naravno, kada država daje prisilno cijepiti čovjeku boginje, da iz sanitarnih interesa prodire u naše stanove, da iz financijalnih razloga stavlja pod kontrolu ono, što gradjanin jede i pije, djecu sili na polazak škole, muškarce na vojnu dužnost i što više na žrtvovanje vlastitih života. Zar ne bi onda bilo pravo države, da dirne i u porodični i obiteljski život, da spriječi prevelik porast, ili opadanje pučanstva?!

Karakterističnost neomalthusijanizma u užem smislu prema malthuzijanizmu sastoji poglavito u tom, što neomalthuzijanizam traži, da se eventualno umjetnim načinima dirne u sam generacijoni akat.

Uz to se veže sistem dvoje djece, u najboljem slučaju troje djece u obitelji. Preostala progenitura bi se imala spriječiti. Danas se često u zbilji identificira neomalthuzijanizam sa sistemom dvoje djece, te se u njemu gleda upravo teoriju sistema dvoje djece. No sistem dvoje djece mnogo je stariji od neomalthusijanizma, jer je postojao u staroj Grčkoj i Rimu. Tako razabiremo iz jednoga Tacitova spisa, u kojem je naveo za Germane, da »numerum liberorum finire flagitium habetur«. — Taj je sistem postojao u Francuskoj od vremena revolucije, i to ne samo kod

viših staleža u gradovima, već i na selu.[11]) Pretpostavke neomalthusijanizma u mnogom su neispravne, baš kao i navodi Mahltusa. I oni griješe u tome, što računaju s mnoštvom ljudi nakon stotine i tisuće godina.[12])

Nema sumnje o tom, da će se pučanstvo zemlje, u kojoj vlada hiperpopulacija, seliti u inozemstvo. Prevelika aglomeriranja pučanstva na istom mjestu mogu da izazovu bijedu i nevolju, no da se tomu pomogne, imade čitavi niz raznih socijalnih i indivdualnih mogućnosti. U svakoj zemlji imade mnogo sirotinje. Da li bi se uvedenjem sistema dvoje djece spriječio broj siromaha, nije baš tako sigurno. Zemlje, u kojima je taj sistem uveden u praktičnom životu, imadu takodjer veliki broj sirotinje. Time, što bi se smanjio broj pučanstva, ne znači to, da bi poradi toga došlo do pravednije diobe produkata, i da bi se osim toga taj nacijonalni produkt mogao uzdržati na predjašnjoj visini. »S narodno-gospodarskoga gledišta gotovo je nesumnjivo, da veći broj pučanstva mnogo bolje uspjeva, nego li reducirano sistemom dvoje djece«.[13])

Medjutim netko će na to reći: »Postoji muž sa ženom i oni imadu dvoje djece. Ove će moći još lako prehraniti, no ako još dodje dvoje, troje djece k tomu, to će otac teško ove prehraniti, zar to ne vodi do siromaštva i bijede?« — No u ovakovoj zgodi će otac iz ljubavi prema svojoj djeci povećati svoju radnu djelatnost, pa će spriječiti bijedu. Tako biva poput u privatnoj ekonomiji i u narodnom gospodarstvu. Netko će reći, da laglje živi manji broj pučanstva od većega. No kod toga zaboravlja, da povećanje ili smanjenje pučanstva obuhvaća ljude raznih godina, dakle i produktivne, a ne kao u obitelji samo djecu, koja su još nesposobna za rad. U narodu raste postepeno uz broj neproduktivnih i broj produktivnih, pa se to medjusobno poduđara. Prema tomu neomalthuzijanizam polazi s krive pretpostavke, kada misli, da će se pojedinim gradjanima, poglavito radnicima, moći osigurati bolji opstanak ograničenjem broja pučanstva, kao da dividend »nacijonalnih dohodaka« ostaje na istoj visini, dok se divizor »broj pučanstva« smanji. Kod manjega broja pučanstva uslijed smanjenja radne snage ne će se moći proizvesti jednaki nacijonalni produkat.

Uz to dolaze još i posebne pogibelji sistema dvoje djece, koje možemo na temelju iskustva spomenuti, promatrajući pojedine zgode iz povjesti i sadašnjosti. — Antikni svijet nestao je uslijed nestašice regeneracije. Neposredni i posredni razlog propasti rimskoga i grčkoga svijeta bio je manjak pučanstva, jer je manjkala regeneracija. Upravo je čudo, da nisu učenjaci, o kojim je govor u toj themi, svratili veću pozornost ovoj zgodi, koju nam povijest iznosi. Osim toga decimirali su pučanstvo ratovi i epidemičke bolesti (kuga, osobito sredinom drugoga stoljeća poslije Krista).

Kao što možemo razabrati iz spisa Polybius-a[14]) u njegovo vrijeme

---

[11]) Pontus Fahlbeck l. c. (na koncu čl.) veli: „Dieses System liegt zurzeit in der Luft. Es verbirgt sich in jeder weit gelangten Zivilisation, wie der Wurm in der Rose."

[12]) Fahlbeck, ibid. str. 631. veli: „Man merkt nicht, dasz diese Zahlengymnastik beinahe auf ein Haar dem bekannten Rechenexempel gleicht, dasz eine Mark, bei Christi Geburt zinsbar angelegt, augenblicklich den Reichtum der ganzen Welt übersteigen würde. Allein ebensowenig wie jemand im Ernst an die Möglichkeit glaubt, dass man durch dieses einfache Mittel uns zu dem reichsten Volke der Welt machen könne, ebensowenig braucht man zu befürchten, dass die Volksvermehrung ins Unendliche wachsen werde."

[13]) Fahlbeck, ibid. str. 636.

[14]) Hist. reliqu. 37, 4.

je bio sistem dvoje djece. »U cijeloj se zemlji opažao manjak djece i ljudi, gradovi su ostali bez pučanstva, a zemlja nije donosila više ploda, iako nije bilo rata ni kuge. Ljudi podali su se nestašnosti, težnji za novcem i udobnošću; ne će više sklapati brakove, a ako to i čine, ne će imati više od jedno, najviše dvoje djece, sve to, da ih odgoje u obilju, i da im ostave veliku ostavštinu«. — Sjetimo se tom zgodom Tacitovih riječi »numerum liberorum finire«. — Ta i zakoni »Lex Julia et Papia Poppaea« dokazuju, da je u Rimu bio uvriježen sistem dvoje djece i celibat, naročito pod konac rimske republike.

Fahlbeck upućuje[15]) na posljedice sistema dvoje djece u današnjoj Francuskoj. Njegovi navodi proizlaze iz podataka statistike. »Kao što je poznato, sistem dvoje djece u Francuskoj se uobičajio unatrag jedva sto godina, te ne obuhvaća cijelu zemlju. Približno četvrti dio departmana nije dirnut, a u ostalima nije ovaj sistem jedino vladajući. Da nema tamo značajne imigracije (i smanjenja pomora), tada bi počeo broj pučanstva padati — i to znatno, dok ne bi nastupila znatna depopulacija i narod izgubio svoju samostalnost. Sada (t. j. prije velikoga svjetskoga rata) uzdržao se broj pučanstva uslijed znatnoga pridolaska sa strane Talijana, Belgijanaca i Njemaca«. Njemac Fahlbeck aludira u tom pogledu, da je sreća, da je Francuska opkoljena sa narodima, koji imadu istu civilizaciju, jer da je opkoljena s negrima, da bi se tada sjajna francuska kultura ubrzo promijenila u barbarstvo. — Bertillon naziva[16]) nazadovanje poroda »godišnjim nazadovanjem« Francuske. »Ako se ne poveća broj naroda, to jen aša zemlja propala«. Istovremeno konstatira, da je sva propaganda, da se predoči puku ozbiljnost ovoga pitanja, ostala bezuspješnom.

Statističkim je podacima ustanovljeno, da u Francuskoj nije procentualno bio manji broj sklopljenih ženitaba, nego u ostalim zemljama, već da je broj djece bio smanjen.

G. Cauderlier pripisuje zastoj u pučanstvu nepovoljnim gospodarskim prilikama. Napredak civilizacije prouzrokovao je nove potrebe, za koje nisu dotjecala nova vrela privrede, k tomu još veliki porezni tereti, invazija filoksere, trgovačke i burzovne krize i t. d. Bez sumnje djeluju gospodarske prilike na broj poroda. Bogatstvo je u Francuskoj poraslo, radničke nadnice su porasle, porezni tereti prije rata nisu bili veliki.[17]) Razlozi leže negdje drugdje. Izgleda, da bi francuske obitelji bile smetane većim brojem djece u svojoj udobnosti, svojem društvenom položaju, nasljedstvo ne bi bilo jednako.

Ineteresantno je naglasiti, da siromašniji slojevi redovno obiluju djecom. — Razlog je ograničenju broja djece mnogo puta bez sumnje ne siromaštvo nego blagostanje, jer ono osobito smjera lagodnijem životu. Općeniti se zakon u tom pogledu dakako ne može postaviti.

Talquist je razdijelio francuske departmane prema iznosima poreza u deset skupina, od kojih idući prema gore imademo odgovarajući red frekvencije poroda. 1, 2, 3, 5, 8, 6, 7, 4, 9, 10. Nerazmjerje postoji samo na dvim skrajnim granicama. — Paul Leroy-Beaulieu drži, da se može pravi zakon pučanstva označiti ovim riječima: »La civilisation réduit considérablement la natalité«. — Friedrich Prinzing veli,[18]) da bi se imao smanjiti broj poroda, ako je prevelik, do česa može doći pravom civilizacijom, na način, da se smanji broj lakoumnih ženitaba i prekasnih ženitaba, a povećaju imućtvene prilike nižih klasa i porodični doplaci, kao i drugim sličnim mjerama.

Dali je smanjenje broja poroda znak prave civilizacije i pravoga napretka, veliko je pitanje. Nacijonalni ekonom bez sumnje mora razlikovati izmedju civilizacije i dekadanse. Treba se brinuti za kvalitetu pučanstva, pa se onda ne će trebati bojati ni za kvantitetu. Kvalificiranje pučanstva skopčano je s dobrom socijalnom i gospodarskom politikom, to je u bitnosti najbolja politika pučanstva. Najbolja sredstva, da se osigura porast pučanstva bila bi, da se vodi ispravna socijalna politika, sprečava prodavanje preventivnih i abortivnih sredstava, odgoji narod protiv prevelikog uživanja alkohola, kao i liječi spolne bolesti.

[15]) Fahlbeck, ibid. str. 642.
[16]) Luxemburger Wort br. 337. od 3. pros. 1907. LX.
[17]) Journal de la Societé de Statistique 1902., 71.
[18]) Handbuch der medizinischen Statistik 1906., 29.

Literatura: R. T. Malthus, Essay sur le principe de population, London 1729.; — Antoine, Cours d'Economie Sociale, 1908.; — K. Balas, O pučanstvu, 1906. (madjarski); — Bonar, Malthus and his Work, 1885.; — Siegf. Budge, Das Malthussche Bevölkerungsgesetz und die theoretische Nationalökonomie der letzten Jahrhinderte, 1912.; — Edwin Cannan, History of the Theories of Production und Distribution in Englisch Political Economy, 1903. chap. 5. §§ 2—4., 124.—182.; — Carey, Principles of Social Science; — C. Cauderlier, Les lois de la population et leur application à la Belgique, 1900.; — G. Cohn, Sistem der Nationalökonomie I., 116.; — J. Conrad, Grundriss zum Studium der politischen Ökonomie, II. Volkswirtschaftspolitik, 6. izd. 1912, 564.; — M. Culloch, Principles of Political Ekonomy; — Devas-Kämpfe, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 1896., 118—137.; — K. Diehl, Socialwissenschaftliche Erläutermgen zu Ricardo, II. 1905., 52., 65.; Theoretische Nationalökonomie, 1916.; — Hein. Dietzel, Der Streit um Malthus-Lehre, in Festgaben f. A. Wagner, 1905, 20.—52.; — Th. Doubleday, The Trne Law of Population, 1853.; — Lud. Elster, Die Malthnssche Bevölkerungslehre, u Handb. der Staatswiss II., 1909.; — Pont. Falhbeck, Neomalthusianismus, u Zeitschr. f. Socialwiss., VI., 1903, 594., 623. do 646.; — XII. 1909., 493.; — F. Fetter, Versuch einer Bevölkerungslehre, ausgehend von einer Kritik des Malthusschen Bevölkerungsprincip, u Conrad Samml. nationalökonom. und statist. Abhandlungen, IX., sv. 4., 1894.; — K. Fuchs, Volkswirtschaftslehre, 1905., 131.—140.; — Wilh. Hasbach, Sir Mathew Hale und John Bruckner mit einer Geschichte der vormalthusichen Bevölkerungstheorie, in Festgaben f. A. Wagner, 1905, 53.—87.; — F. Hitze, Geburtsrückgang und Socialreform, 1917.; — Kämpfe-Erler, Bevölkerung, u Staatslex, I. 1908, 866.; — J. Kells-Ingram, Geschichte der Volkswirtschaftslehre, njem. prijevod od E. Roschlau, 1890.; — W. Kohler, Die socialwissenschaftl. Grundlage und Struktur der Malthusianischen Bevölkerungslehre, u Schmollers Jahrb., XXXVII. 1913., 19.; — L. Krafft, Bevölkerungsprobleme, 1917.; — P. Leroy-Beaulieu, Traité théorique et pratique d'Economie Politique, VI. 1906., 603; — E. Levasseur, Questions ouvrières et industrielles en France sous le troisième Republique, 1907.; — W. Lexis, Das Wesen der Kultur (Hinneburg, Kultur der Gegedwart) I., 1905., 50.; — Liberatore, Knefsteinov prijevod „Grundsätze der Volkswirtschaft", 1891., 130.; — List, System der polit. Ökonomie; — J. S. Mill, Principi politič. ekonomije; — Mombert, Wirtschaft und Bevölkerung, u Grundriss f. Socialökonom., dio II., 1914., 82.; — Nossig, Über die Bevölkerung, Kosmos II. 1885., 123.; — F. Oppenheimer, Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neuren Nationalökonomie, 1901., 29 i t. d.; — H. Pesch, Nationalökonomie, II. sv., 540—541; — E. v. Philippovich, Grundriss der polit. Ökonomie, I. Allgemeine Volkswirtschaftslehre, 1916., 89, 129.; — Lud. Pohles, Besprechung der Festgaben, u Schmollers Jahrb., XXX., 1906.; — F. Prinzing, Das Bevölkerungsgesetz, u Allgem. statist. Archiv, 1903., I.; — D. Ricardo, Principles of Political Ekonomy; — Roscher, System der Volkswitschafts-Grundlagen, § 242.; — Romagnosi, Economia politica e statistica civile, VI., I.; — Rossi, Introduction pour l'essay sur le principe de population; — H. Rost, Beiträge zur Moralstatistik, 1918.; — Rümelin, Reden und Aufsätze, 1875., 305.; — Die Bevölkerungslehre, u Schönbergs Handb. 4. izd. 1896 I. 723, 827.; — Th. Sadler, The Law of Population, 1830.; — Edwin Seligmann, Principles of Economy, 1906., 60—65.; — Sismondi, Novi principi politič. ekonomije; — E. Smissen.

La population, 1893., 149—221.; — A. Smith, Wealth ofNations Book 1., chap. 7.; — H. Soetbeer, Die Stellung der Socialisten zur Malthusschen Bevölkerungslehre, 1886.; — A. v. Schäfle, Bau und Leben des socialen Körpers, II., 1881., 245.; — G. Schmoller, Grundriss der Volkswirtschaftslehre, I., 175.; — H. Spenzer, Theory of Population, Westminst. Rewiew, I. 1852., 468.; — L. v. Stein, System der Staatswiss., I. 1852., 115.; — Sticker, Geschlechtsleben und Fortpflanzung. 1917.; — Talquist, Recherches statistiques sur la tendence à une moindre fécondité des mariages, 1885.; — Th. Thornton, Over population and its Remedy, 1846.; — Tönnies, Zur naturwiss. Gesellschaftslehre, u Schmollers Jahrb. XXXI., 1907., 57.; — Adolf Wagner, Grundlegung der polit. Ökonomie I. 2., 1893., 415, 451, 632.; — Theoretische Socialökonomie, I. 1907., 49.—82.; — J. Wolf, Nationalökonomie als exakte Wissenschaft, 1908., 187.—192.; — Die Bevölkerungspolitik der Gegenwart, 1918.; — Nahrungsspielraum und Menschenzahl, 1917.

Još o neograničenoj potrebi svjedoka.

Saopćio Ivo Stanoš, javni bilježnik u Visu.

Na zadnjem Kongresu pravnika u Beogradu razmahala se velika debata o pitanju »Imade li se u gradjanskim parnicama dopustiti neograničena upotreba svjedoka«, te je prema saopćenjima u »Mjesečniku« više govornika iznijelo svoja mišljenja, a konačno se spomenuto pitanje skinulo sa dnevnoga reda, e da se ponovno uputi na raspravljanje na jednom od budućih pravničkih Kongresa. Pošto se u »Mjesečniku« br. 11. iz prošle godine spominje na strani 487., da su u debati učestvovali i zagovarali neograničenu upotrebu svjedoka predstavnici sudstva, odvjetnika i javnih bilježnika iz svih prečanskih krajeva, smatram se ponukanim, da ob ovom javno progovorim.

Svakomu je slobodno, da misli, kako hoće, i da želi, što mu je najkorisnije, ali objektivno prosudjivanje mora se osnivati na golim činjenicama, koje nam život pruža. Neka mi se ne zamjeri opaska, da u iznesenim argumentima ne nalazim stvarne osnove zagovaranju neograničene upotrebe svjedoka. Prema oznaci zanimanja sva su gospoda govornici pravnici u praksi, pa bi bilo poželjno, da iznesu približnu statistiku sporova, gdje je pravni posao ispravom utanačen, i sporova, gdje isprave uopće nije bilo. Ove bi brojke najbolje utvrdile, tko ima pravo, da li Srbijanci ili prečani.

Kao javni bilježnik dnevno sam u kontaktu sa strankama, uredjujući njihove pravne poslove. Bio sam u praksi kod sudova i odvjetnika, pa mi je poznato i tamošnje uredovanje. Do danas vrhu isprava, od mene sastavljnih, i pravnih posala, tu označenih, nije nastala, koliko znam, niti jedna parnica. Obično su ovi poslovi: oporuke, pogodbe dugovanja, pogodbe kupoprodaje, pogodbe darovanja, pogodbe dosmrtnoga prihoda, mjenični protesti, razna posvjedočenja i t. d. U Dalmaciji kroz jednu godinu javni bilježnici sastavljaju na hiljade isprava, ali vrhu ovih i odnosnih pravnih posala ima od svih parnica jedna na hiljadu. Da nije bilo ovih isprava, sigurno bi bilo mnogo više parnica. Nije točna tvrdnja, da je ispravu gotovo nemoguće tako točno sastaviti, da bi obuhvaćala sve moguće strane dotičnoga pravnoga posla. Pretpostavivši, da je to faktično nemoguće, kako se pak može zahtijevati, da pojedini svjedok pamti sve potankosti odnosnoga pravnoga posla, koji je eventualno sklopljen nazad više godina? U ovom slučaju i krnjavija isprava pruža veći

i sigurniji dokaz od mnogih svjedoka. Naravno, isprava je pred sudom jedno dokazno sredstvo a nikakovo sveto pismo, pa se dokazivanje može ostalim sredstvima popuniti, ako je baš to potrebno. Smiona je tvrdnja, da se sa svjedocima dade materijalna istina ustanoviti. Doživio sam, da su od deset svjedoka o istom predmetu dva suglasno, a osmorica nesuglasno svjedočila. Ta svi smo ljudi, sinovi vremena, dionici ambijenta! Kod svjedoka posebnih zvanja postoji neka osobita psihoza. Pogledajmo žandare; oni su vječni svjedoci optužbe. Zar rodbinska veza izmedju svjedoka i stranke malo djeluje na iskaz materijalne istine? Zašto je sucu pružena zakletva, da tom formom tobože utvrdi materijalnu istinu? Zato, jer mu svjedoci nisu potpuna garancija. Dr. Dušan Peleš*) kaže, da imade gotovo više parnica u onim slučajevima, gdje se pravi isprava, nego gdje se usmeno sklapaju ugovori. Teško je ovo povjerovati, a ako je tako, treba razlikovati ispravu od isprave. Isprava, sastavljena od nadripisara, i ne može biti drugo, već uzrokom parnice, ali isprava, sastavljena od osobe za to pozvane gotovo isključuje parničenje uopće. Tvrdi se, da javnu vlast, koja je tu ispravu napravila, može koješta zavesti u bludnju. To je istina, jednako kao što sudac odnosni pravni posao može da krivo shvati i krivo presudi, ali predstavnik te vlasti ima svoje poštenje, savjest, ponos i zvaničnu odgovornost, pa će nastojati, da se o sve to ne ogriješi. Ima pravnih posala, koji su faktično dovršeni materijalnom predajom. Za ovo nije baš potrebna **isprava**, ali za ostale, gdje se radi o raznim uvjetima, raznim rokovima i potankostima volje stranaka, bezuvjetno je potrebna javna isprava. Kod nas se lijepo kaže: Sa ispravom pod jastukom čovjek mirno spava. Nije opravdana tvrdnja, da treba neograničeno dopustiti upotrebu svjedoka zato, jer je za projekt novoga zakonika uzet osnovicom Kleinov gradjanski postupnik. Ovaj je postupnik fin i zgodan, ali ne najsavršeniji, da mu se ne bi baš išta moglo dodati. Postojeće materijalno pravo propisuje obligatornu formu za razne pravne poslove, te sve novele propisuju nove forme. Gradjanski je postupnik sredstvo ostvarenja materijalnog prava, pa je neshvatljivo, zašto i on ne bi bio takov, da se izbjegnu parnice, te ove ujednostave. Da i sudačko uvjerenje nije nešto apsolutno, dokazuju razni stepeni sudova. Kroz zadnje 3—4 godine u Dalmaciji je bilo na hiljade agrarnih parnica, koje su se dosta brzo svršavale, jer se je pregledom zemljišnika lako ustanovljivalo, da li se radi o javno- ili privatno-pravnom odnošaju. Da nije bilo ovih isprava, rečene parnice otezale bi se ad infinitum, a stranke bi trošile ogromne svote novaca, što bi prouzrokovalo materijalno uništenje naroda.

Prigovara se, da redoviti sastav isprave nameće trošak. Matematički dokazujem protivno. Radi se o dugovanju svote od 50.000 dinara. Po postojećoj tarifi za javne bilježnike u Dalmaciji pogodba dugovanja za gornju svotu sa klauzulom ovršivosti daje bilježniku pravo na pristojbinu od Din. 309 bez biljega i ostalih manjih troškova. Osuda iz ogluhe za istu gornju svotu uz sudjelovanje odvjetnika zapada po tarifi za odvjetnike Din. 2000 bez biljega i ostalih manjih troškova. Ovome ne treba komentara.

Nije zgodno, da se pravnički zborovi izjednače sa bilo kakovim makar i narodnim skupštinama. Prigodom debata ovakove vrsti treba riječi

*) Gosp. dr. Dušan Peleš bio je prije takodjer kr. javni bilježnik. (Opas. uredniš.).

zbiti u činjenice, koje svatko može kontrolirati i koje dnevno pri radu susrećemo. Novi zakonici nemaju da se povode za ovim ili onim, već da nam pruže općenito dobrostanje u sadanjem i budućem životu. Naš je ambijenat dosta pokvaren, te brat bratu više nije iskren. Jedino je sredstvo garancije u današnjem poslovnom svijetu — javna isprava.

Ne bi htio da ovo moje razglabanje bude shvaćeno kao reklama mome zvanju a omalovažavanje drugih, pa stoga u interesu svih predlažem, da se svakako ovo pitanje pretresa na budućem pravničkom Kongresu u Ljubljani, a medjutim neka predsjedništvo Kongresa putem ministarstva pravde dobavi od svih prečanskih sudove druge molbe posebne popise parnica, održanih u god. 1924. i 1925., u kojima je pravni posao uredjen ispravom, i onih, gdje uopće nije bilo isprave, a po mogućnosti sa oznakom, gdje se radilo o javnoj ispravi. Ovako ćemo najsigurnije i najlakše riješiti ovo važno pitanje.

Pravosudje:

a) Gradjansko.

Sporove glede nadležnosti izmedju stanbenih i redovitih sudova rješava kasacijoni sud po čl. 110. ustava, jer su sudovi za stanove upravne vlasti.

Rješeije stola sedmorice, odjeljenje B., u Zagrebu kao kasacajonoga suditа od 2. prosinca 1925. br. 52/25. R. D.

Stol sedmorice, oddelek B., v Zagrebu kakor kasacijsko sodišče je v stvari J. P-a, posestnika v Ljubljani, zoper J. S-a, radi odpovedi stanovanja vsled predloga višjega stanovanjskega sodišča v Zagrebu, da naj se odloči negativni kompetenčni konflikt, ki je nastal med okrajnim sodiščem v Ljubljani in stanovanjskim sodiščem I. stopnja v Ljubljani, je storil sklep:

Za postopanje in odločbo o tej stvari je pristojno stanovanjsko sodišče I. stopnje v Ljubljani.

Utemeljitev: V smislu čl. 110. in 137. ustava je kasacijsko sodišče pristojno, da rešuje spore o pristojnosti med upravnim, civilnim ali vojaškim oblastvom in sodnim oblastvom. Stanovanjska sodišča so se uvedla z zakonom o stanovanjih z dne 15. maja 1925. št. 106. Služb. Nov. v to svrho, da določajo in sodijo po tem zakonu. Vprašanje, da li jih je prištevali upravnim ali sodnim oblastvom po smislu čl. 110. ustava. Glede na ustroj stanovanjskih sodišč določen v čl. 28. stan. zak. in glede na to, da člani stanovanjskih sodišč niso stalni po smislu čl. 112. ustava, nego da jih sme minister za ocijalno politiko vsak čas odpozvati, in glede na določbo čl. 74. stan. zak., da mora stanovanjsko sodišče v primeru, da v stanovanjskem zakonu ni predpisa, uporabljati predpise upravnega ali civilnega sodnega postopanja, smatra kasacijsko sodišče stanovanjsko sodišče za upravno in ne sodno oblastvo po smislu čl. 110. ustave.

Član 80. stan. zak. preodkazuje vse predmete, za katere so po stanovanjskem zakonu pristojna stanovanjska sodišča in ki 15. maja 1925. še niso bili rešeni, stanovanjskim sodiščem. Zakon ne razlikuje so li ti predmeti dotlej viseli pri stanovanjskih oblastih ali pri bivših stanovanjskih sodiščih ali pri rednih sodiščih. Ker je besedilo določno in jasno, se ne da iz dejstva, da so po čl. 27. stanovanjskega sodišča pristojna za odločanje in sojenje po stanovanjskem zakonu, in iz dejstva, da je zadobil stanovanjski zakon obvezno moč 15. maja 1925. zaključiti, da velja določba predodkaza samo za stvari, ki so visele pri stanovanjskih oblasti. I. stopnje in bivših stanovanjskih sodiščih. Ravno tako se ne da tak zaključek izvajati iz okolnosti, da je v odst. 3. čl. 82. stan. zak. posebna določba glede postopanja razsodišč (izabrani sud).

Čim spada torej po stanovanjskem zakonu odločba in sojenje pred stanovanjsko sodišče in predmet pri rednem sodišču dne 15. maja 1925., ko je stopil stanovanjski zakon v veljavo, še ni rešen, je imelo redno sodišče preodkazati stvar stanovanjskem sodišču. Stanovanjski zakon določa v čl. 2. prostore in zgrade, ki se jih omejitve zakona ne tičejo, a v čl. 12. naštevao sebe, koje ščiti. Iz odpovedi ni posneti, da bi se nanašala odpoved na zgradbo, ki jo ima v misli čl. 2. stan., zak., iz spisov pa sledi, da je stranka, ki se ji stanovanje odpovedaje zaščičena po smislu toč. 2. čl. 12. stan. zak. Iz spisov je dalje posneti, da 15. maja 1925. stvar še ni bila rešena, kajti sklep, ki se je z njim odločilo o ugovorih, izdalo je sodišče še le 18. maja 1925. Vendar se ta sklep strankam ni vročil, marveč je okrajno sodišče stvar odstopilo stanovanjskemu sodišču.

Podani su po sedanjem stanju stvari vsi pogoji za pristojnost stanovanjskega sodišča I. stopnja v Ljubljani. Gornji sklep je torej utemeljen. Vračajo se spisi.

Priopćio dr. Marko Eisenhuth, viječnić. tajnik ban. stola.

Osigurno sredstvo zabranbenoga zatvora na polovinu plaće se ne može protiv administrativnih vojnih lica dozvoliti na osnovu čl. 22. i 29. uredbe o pravnim dužnostima i odgovornostima vojnih administrativnih lica.

Rješenje vrhovnoga suda za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu od 20. siječ. 1923. br. 2928/gr.

M. T., administrativni poručnik, kao ekspediter i Dj. M., administrativni potporučnik, kao magacioner kod uprave vojne odjeće II. u Sarajevu imali su otpremiti upravi vojne odjeće I. u Nišu 30.000 komada »kaki« novih košulja, ali oni nisu ove košulje upakovali u sanduke ili bale, nego su ih utovarili u vagone nesigurno vezane, i ako im je bilo poznato, da se u Bos. Brodu vrši pretovar iz uskih vagona u vagone normalnog kolosjeka, uslijed čega je nastao manjak od 48 komada. — Pošto su za gornju štetu gore imenovani odgovorni po čl. 10. uredbe o pravima, dužnostima i odgovornostima vojnih administrativnih lica, stoga su i dužni, da je državi naknade; ali oni to dobrovoljno ne će, izgovarajući se neopravdano, da su košulje pokradene prigodom pretovara u Bos. Brodu.

Stoga ih je državni fiskal u Sarajevu u zastupanju državnoga erara kraljevine S. H. S. tužio kod okružnoga suda u Sarajevu sa slijedećim zahtjevom:

Tuženi M. T. i Dj. M. dužni su platiti dužavnomu eraru kraljevine S. H. S. solidarno svotu od 4032 D. sa 6% kamata od dana tužbe i naknaditi mu parnični trošak sve to za dvije nedjelje dana pod prijetnjom ovrhe. Ujedno neka se za obezbjedjenje utužene svote na osnovu čl. 22. i 29. u vezi sa čl. 2., 8. i 10. uredbe o pravima, dužnostima i odgovornostima vojnih administrativnih lica u smislu §-a 449. grpp. dozvoli protiv tuženih osigurno sredstvo zabranbenoga zatvora na polovicu plaće i na polovicu dodatka na skupoću (shodno prema čl. 45, zakona o dodacima državnih službenika od 28. veljače 1922., Služ. Nov. br. 54) i to na plaću prvotuženoga u iznosu od 183 D. 33 para, a drugotuženoga u iznosu od 150 D. mjesečno, te na dodatak na skupoću

obojici po 26 D. dnevno do naplate cjelokupne štete u iznosu od 4.032 D., koja beriva primaju na kasi uprave vojne odjeće II. u Sarajevu, pa da ova udovolji ovoj zabrani, da beriva istima isplati, u koliko je ovim osigurnim sredstvom na ista zabranbeni zatvor stavljen, pod prijetnjom posljedica §-a 414. grpp.

Okružni ured u Sarajevu je odbio odlukom od 24. kolovoza 1922. P. 1608/1922. gore stavljeni zahtjev.

Protiv ove odluke okružnoga suda u Sarajecu od 24. kolovoza 1922. P. 1608/22. uložio je erarski fiskal u Sarajevu pravodobno u t o k sa prijedlogom, da se isti skupa sa spisima predloži vrhovnomu sudu u Sarajevu na više rješenje time, da utoku mjesta dade, napadnutu odluku ukine odnosno preinači, te molbi tužitelja udovolji. Taj je utok obrazložio ovako: Prvomolbeni je sud molbu državnoga erara kraljevine S. H. S., da se za pokriće tužene tražbine dozvoli osigurno sredstvo zabranbenoga zatvora na polovicu plaće i polovicu dodatka na skupoću tuženih odbio, jer da u nazočnom slučaju nema uvjeta za to, dočim se opće nije nikako ni upustio u pretres zahtjeva, da se na osnovu čl. 22. i 29. uredbe o pravima, dužnostima i odgovornostima vojnih administrativnih lica osigurno sredstvo odnosno obezbjeda dozvoli. — Ovo je stanovište prvomolbenoga suda neispravno.

Uredba, na osnovu čijih se propisa traži obezbjeda za utuženu tražbinu, obvezatna je za sva lica cjelokupne vojske kraljevine S. H. S., te je kao takova god. 1920. štampana i proglašena za vojsku cjelokupne kraljevine S. H. S. Na cijelom teritoriju kraljevine S. H. S. sačinjava vojska posebni stalež, koji je uredjen vojnim propisima, kojima se ovaj stalež i mora pokoravati, svoje dužnosti i djelovanja po njima upraviti, te po njima i odgovarati. Nema dvojbe, da je za rješenje ovoga slučaja od najveće i odlučne važnosti u prvom redu pitanje svojstva osobe odnosno njena staleška pripadnost kao i to, da li je djelo odnosno propuštaj učinjen pod obvezatnom odnosno odgovornom moći i pod gospodstvom propisa, koji se odnose na te staleže. Odlučno je dakle, da li je to djelo ili propuštaj povredio one propise, kojima je ta osoba po svojem staleškom odnošaju podvrgnuta i da li se za takova djela i propuštaje u toj staleškoj zajednici postoje i preventivne odnosno represivne mjere za odovornost odiosno naknadu i izgladjenje takovih protupravnih čina ili propuštaja. Protivnici su vojna lica, dakle pripadaju vojnomu staležu, te nema dvojbe, da je vojska, u kojoj mora vladati ne samo najveća i najstroža disciplina, nego i najstroža ispravnost, uredjena propisima u svakom pogledu, kojima svoje članove u najvećem zaptu i odgovornosti drži. Gdjegod se vojska i na kojem god se ona teritoriju nalazila, ona sa svojom disciplinom nosi i sve svoje propise, kojima svoje članove veže i u odgovornosti drži, jer kada toga ne bi bilo, najglavnija bi svrha vojske održanje discipline, reda i strogosti, pod odgovornošću vojnih propisa bila upravo iluzorna. Prema svemu ovome kako kod presudjivanja dozvole osigurnoga sredstva a tako i od provedenja istoga bez dvojbe vrijede ovi vojni propisi, pa je iz istaknutih razloga utok opravdan.

Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu obnašao je u osigurnom predmetu erara kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca po erarskom fiskalu u Sarajevu protiv M. T., adm. poručnika, i Dj. M., adm. potporučnika, obojice kod uprave odjeće II. u Sarajevu za 4032 D. spp. utok tužitelja protiv odluci okružnoga suda u S. od 24. kolovoza 1922. P. 1608/22-1 odbiti.

R a z l o z i: Prvomolbena odluka je osnovana, jer molitelj osigurnoga sredstva nije ispunio uvjete §§-a 448., 449., 453. gr. pp.; nije naime ničim vjerodostojnim učinio svog zahtjeva, a postojanje opasnosti nije ni ustvrdio. Utjecatelj tvrdi, da se je osigurno sredstvo moralo dozvoliti na temelju uredbe o pravima i dužnostima vojnih administrativnih lica. Ovu uredbu sudovi Bosne i Hercegovine ne mogu primjenjivati. Iz prelaznih naredjenja državnoga ustava proizlazi, da se osim slučajeva, u ustavu predvidjenih, imadu primjenjivati dosadanji zakoni svake pokrajine. — Uredbom od 13. studenoga 1919. br. 23.023. (Zbor. zak. i nar. 1919. br. 86.) je odredjeno, da zakoni, uredbe i naredbe stiču obaveznu snagu, kada se proglase u »Službenim novinama kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«. Uredba, na kojoj utjecaj temelji svoj zahtjev, nije tim načinom objavljena, a nije ni državnim ustavom protegnuta na krajeve van kraljevine Srbije. Prema tome ta uredba nema zakonke moći, niti je sud može primijeniti, u koliko se tiče formalnoga prava. Time naravno nije taknuto u obaveznu snagu te uredbe, u koliko uredjuje staleška prava i dužnosti članova vojske, te u koliko je normirana odgovornost pojedinih lica na temelju materijalno-pravnih propisa te uredbe.

Priopćio dr. Josip Vesel (Sarajevo).

Sin nema po zakonu prava od oca u ime opreme tražiti parbenim putem stanovite pokretnine ili nekretnine. Kao što miraz kćeri tako i opremu odredjuje sud po §-u 1221. o. g. z. na molbu stranke po svojem nahodjenju vanparbenim putem.

Rješidba stola sedmorice od 8. listopada 1925. br. 3.219.

(Osuda kotar. suda u B. od 31. pros. 1921. br. 19106/gr., osuda bans. stola od 10. siječ. 1925. br. 20.694.).

U usmeno raspravljenoj parnici Gj. H. iz F. kbr. 14. tužitelja, proti T. H. kbr. 14. iz F., tuženoga, zbog ustupa u posjed i vlasništvo nekretnina i pokretnina spp., u kojoj je k o t a r s k i s u d u B. osudom od 31. prosinca 1921. br. 19106/ gr. sudio:

Tužitelj Gj. H. odbija se sa svojom tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom, da mu je tuženi u svrhu osnutka vlastitoga doma i kućanstva, u kojem će moći uzdržavati sebe i svoju obitelj, dužan ustupiti u posjed, uživanje i vlasništvo — i to od pokretnina jednu kobilu sa ždrijebetom, jednu kravu, tri lagva, jednu kacu, jedna željezna kola, jedan plug i jednu čistilicu a prema nacrtu od nekretnina gr. ul. br. 14 opć. F. dio čestice br. 55 u izmjeri od 218 čhv. pod novom oznakom 55/2., br. 160. dio čestice 440 u izmjeri od 332 čhv. pod novom oznakom 440/2, br. 446. 447, 448 i 474, ter dio čestice br. 540 u izmjeri od 143 čhv., pod novom oznakom 540/2, a od nekretnina gr. ul. br. 154 opć. Z. česticu br. 602, ter da je sljedstvom toga dužan dozvoliti, da se prema nacrtu te pripale mu čestice otpišu od nekretnina gr. ul. br. 14 opć. F. odnosno od nekretnina gr. ul. br. 154 opć. Z. sa njegova imena i pravom vlasništva prepišu u nove gruntovne uloške istih općina na ime tužitelja, da mu je nadalje dužan platiti prouzročeni parbeni trošak, sve to za 14 dana pod prijetnjom ovrhe. Troškovi se medju strankama prebijaju; — a

b a n s k i s t o l je povodom priziva tužitelja Gj. H. osudom od 10. siječnja 1925. br. 20.694 njegov priziv otputio, te potvrdio pobijanu osudu prvostepenog suda;

s t o l s e d m o r i c e našao je izvanredni previd tužitelja Gj. H. otputiti.

Razlozi: Previdne tegobe tužitelja Gj. H. nisu uvažive.

Tuženi T. H. kao otac dužan je istina po §-u 1231. o. g. z. tužitelju svomu sinu — u koliko to već učinio nije ili postoje okolnosti, koje ga po §-u 1222. o. g. z. rješavaju takove obveze — dati opremu prema svojoj imovini. No tužitelju ne pristoji po zakonu pravo u ime opreme zahtijevati od tuženoga parbenim putem pokretne stvari ili stanoviti dio nepokretnina. Kao što miraz kćeri tako i opremu sinu odredjuje sud po §-u 1221. o. g. z. na molbu stranke, a nakon što izvidi okolnosti, po svojem nahodjenju vanparbenim putem, prema imovini roditelja. Stoga su suglasne osude niže stepenih sudova po stanju spisa i na zakonu osnovane, pa jer ne postoji nijedan od uslova §-a 335. grpp., koji bi bio mogao opravdati izvanredni previd, te valja taj previd po propisu §-a 334 grpp. otputiti.

b) Kazneno.

Promjena kazne (po §-u 261. k. z.) može se pobijati samo prizivom, a ne ništovnom žalbom, i to samo, kada postoje okolnosti osobita obzira vrijedne.

Rješidba stola sedmorice od 11. veljače 1926. br. 375. (po novom zakonu o štampi).

Stol sedmorice kao sud kasacijoni povodom žaobe ništovne privatnoga tužitelja proti osudi sudbenoga stola u O. od 28. siječ. 1926. I. 684/1925., kojom je rečeni sudbeni stol sudio:

M. B. kriv je: što je u broju 240 dnevnika »N. L.«, koji izlazi na S., dne 8. listopada 1925. napisao i objelodanio članak pod naslovom: »Nepošteno, nemoralno i nepolitičko mahnitanje«, a medju inim za tužitelja S. P. neistinito kazao: »... A zaboravlja i to, da zagrebački veleizdajnički proces nisu banovinskim Srbima priredili Hrvati nego Beč i Pešta, dok je Hrvatima u nacijonalnoj državi S. H. S. priredjivao veleizdajničke procese on, nacijonalni Srbin, S. P.«, — nadalje ».... Ali kako da se opravda i razumije ovakovo vrijedjanje i preuzetnost sa strane jednoga grencera i bivšega Tiszina čankoliza, koji se je i te kako trsio, da bude regierungsfähig u madžarskoj sferi dvojne monarhije ....« — ».... I dokle će se trpjeti ovo nepošteno, nemoralno i nepolitičko mahnitanje toga psihopatološkoga ambicijonera ....«; — zatim što je u br. 253. istoga dnevnika »N. L.«, koji izlazi na S., dne 22. listopada 1925. napisao i objelodanio članak pod naslovom: »Politika otpuštenoga crnca«, u kojem privatnoga tužitelja S. P. nazivlje na više mjesta pogrdnim nazivom »odpušteni crnac« i samo »crnac«, te što je nadalje u istom članku za privatnoga tužitelja kazao: »... Pa jest, perfidno je služio onda, perfidno i sada!« i konačno: ».... A narodan je bio sporazum sklopljen s jednim crncem, čija forma lubanje, čelo, oči, junačka grud i boja kože i odviše jasno dokazuju, da u žilama ovoga crnca teče malo slavenske krvi i da je on po svoj prilici ciganško-kukavičje jaje, sneseno u slovensko i srpsko gnijezdo!« — kojim člancima i inkriminiranim stavkama je iznio takove neistinite tvrdnje, koje mogu nauditi tužiteljevoj časti, dobromu imenu i društvenomu ugledu, te upotrijebio o njem izraze preziranja i omalovažavanja, ne navodeći nikakove činjenice, čime je počinio krivično djelo uvrede i klevete, označeno u čl. 52. zakona o štampi, pak se stoga po čl. 56. istoga zakona osudjuje na kazan zatvora od deset dana, koja se kazan po §-u 261. k. z. pretvara u kazan globe u iznosu od 300 dinara u korist zaklade za podizanje i uzdržavanje popravilišta, kaznionica i sudskih zatvora, — zatim

po istom članku na kazan globe u iznosu od 200 dinara u korist gore navedene zaklade, a koja se globa za slučaj neutjerivosti u smislu §-a 260. k. z. zamjenjuje odgovarajućom kaznom zatvora od dvadeset dana, — te se ovršenje ove jedne i druge kazne po zakonu ob uvjetnom sudjenju odgadja uvjetno na jednu godinu dana; nadalje se presudjuje, da po §-u 339. k. p. nosi troškove kaznenoga postupka i eventualne ovrhe kazni, koji se troškovi po §-u 332. k. p. utjerivim proglašuju, te napokon da po §-u 334. k. p. u savezu sa čl. 40. zakona o štampi plati troškove zastupanja privatnoga tužitelja u iznosu od 800 dinara u roku od 14 dana pod prijetnjom ovršnoga utjeranja, dočim je taksa na ovu osudu već po tužitelju na tužbi doprinešena sa 50 dinara; — ovu osudu imade M. B. po čl. 63. zakona o štampi u cjelini njenoga dispozitivnoga dijela o svojem trošku odštampati na čelu »N. L.« na S.;

našao je nakon saslušanja državn. nadodvjetnika ništovnu žalbu privatnoga tužitelja S. P. po §-u 282. st. IV. sl. b) k. p. odbaciti, a priziv privatnoga tužitelja zbog izreke o kazni po §-u 291. k. p. uvažiti te izreći: nema mjesta promjeni kazne zatvora, kako ju je prvostepeni sud izrekao, po §-u 261. k. z. u kazan novčanu, i nema mjesta dopuštenju odgode izvršenja kazne po §-u 1. zakona od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju.

Razlozi: Osudu prvostepenoga suda pobija privatni tužitelj S. P. kao ništavu iz ništovnih razloga po toč. 4., 5. i 11. §-a 277. k. p. — Ništovni razlog po toč. 4. §-a 277. k. p. nalazi žalilac u tom, što je sud protiv ograde žaločeve donio zaključak, da se na obje prijave i optužnice žaločeve zbog dviju po zakonu o štampi kažnjivih djela protiv istoga tuženoga M. B. ima zajedno provesti rasprava i osuda izreći, jer da se to protivi propisu §-a 49. k. p., koji takovo spajanje predvidja samo u tečaju izvida i istrage. Taj ništovni razlog nije osnovan, jer se propis §-a 49. k. p. ne odnosi samo na izvide i istragu, kako to neosnovano drži žalilac, već i na glavnu raspravu, čim odredjuje, da se o svim stvarima kažnjivim, koje se stiču, imade konačna osuda izreći ujedno.

Kao ništovni razlog po toč. 5. §-a 277. k. p. navodi žalilac protuslovlje osude sa stanjem spisa, što sud kod odmjere kazni uvažuje kao olakotno priznanje optuženikovo i da je bio izazvan na čin pisanjem privatnoga tužitelja u političkom listu »R.«, te sud izriče uvjetnu osudu, premda optuženik nije čin ni mogao tajiti, a niti se za ovaj pokajao, a niti je dokazano, da je privatni tužitelj kakov izazovni stavak u listu »R.« pisao, naprotiv da sud nije uvažio kao otegotnu okolnost sticaj čina, pak da je i kazan preblago odmjerena. Time žalilac upućuje i na ništovni razlog po toč. 11. §-a 277. k. p., a za pravo time obrazlaže svoje nezadovoljstvo ili priziv protiv izreke o kazni. Kad bi i postojalo po žaliocu isticano protuslovlje pobijane osude sa stanjem spisa, ne bi ovo činilo ništavost po toč. 5. §-a 27. k. p. ili ništinu po toč. 11. §-a 277. k. p. Protuslovlje navoda razloga osude sa dokaznim rezultatom rasprave mora se odnositi na odlučne učine u pogledu objektivnoga učina i subjektivne krivnje (§ 264. toč. 6. i 7. k. p.), da zasiuje razlog ništavosti po toč. 5. §-a 277. k. p.; takova protuslovlja ni žalilac ne navodi, a niti u istinu postoji.

Ništavost po toč. 11. nalazi žalitelj u tom, da je izreka suda o kazni naročito u pogledu promjene kazni i odgode izvršenja kazni donešena povredom i krivom primjenom zakona, jer da je prvostepeni sud tako postupao, kao da postoje osobitih obzira vrijedne prilike i pretežne okolnosti olakotne. Nu jer zakon u §-u 261. k. z. i u §-u 1. zakona od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju in abstracto ne ograničuje suca, da kod

delikata, za koje je optuženik krivim pronadjen, primjeni pravni institut promjene kazni i da odgodi izvršenje kazni, to svojom izrekom u tom pravcu nije prvostepeni sud zakon povrijedio niti krivo primijenio prekoračenjem granica prava promjeniti kaziu ili dopuštenjem odgodjenja izvršenja kazni i potom ne stoji ništavost po točki 11.

Privatni tužitelj žali se napose i stoga, što mu po propisu §-a 75. zakona o štampi nije odgovor tuženoga na tužbu, prim. 13. studenoga 1925. I. 684/1925., dostavljen, da se na nj očituje. Ta žalba ne može se uvažiti, jer je žaliocu prosto stajalo od suca istražitelja zahtijevati dostavu odgovora tuženoga i eventualno ishoditi o tom zaključak suda.

S ovih se je razloga ništovna žalba privatnoga tužitelja S. P. morala kao neosnovana po §-u 282. st. IV. sl. b) k. p. odbaciti. — U koliko tužitelj drži, da in concreto nema mjesta promjeni kazne, odnosno odgodi izvršenja kazne, to mu zakon daje pravni lijek priziva i to proti izreki o vrsti kazne §-a 289. k. p., a proti neumjesnoj odgodi izvršenja kazni u §-u 2. zakona od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju. Kako zakon u §-u 261. k. z. ne ograničuje suca u primjeni promjene kazni, u koliko postoje ondje spomenute okolnosti osobita obzira dostojne niti vrstom delikta kažnjiva zatvorom niti izmjerom kazne zatvora niti sticajem kazne slobode pored ine koje kazni, tako nije niti tužitelja u §-u 289. k. p. ograničio u pravu primjene pravnoga lijeka proti izreci o vrsti kazni, kako ga je ograničio u §-u 279. k. p. u pogledu priziva proti izreci o izmjeni kazni i kako ga je ograničio u §-u 414. toč. k. p. u pogledu priziva u postupku zbog prekršaja, citirajući i § 279. k. p. Prema tomu privatni tužitelj izvadjajući svoj pravni lijek pod nazivom žalbe ništovne proti izreci o kazni izvadja zapravo priziv li nezadovoljstvo zbog toga, što je prvostepeni sud postupao pri izreci kazne, da postoje osobitih obzira vrijedne prilike i pretežne olakotne okolnosti, koje po tvrdiji privatnoga tužitelja ne postoje.

Budući da pobijana osuda prvobitnu kaznu zatvora, odmjerenu po čl. 56. zakona o štampi, pretvara po §-u 261. k. z. u globu novčanu i jer to pretvaranje petpostavlja, da postoje okolnosti osobita obzira dostojne, to privatni tužitelj upućuje tim nezadovoljstvom na priziv proti vrsti kazne. — Pobijana osuda primjenjujući pravni institut promjene kazni nije za obrazloženje te promjene kazne navela nikakove okolnosti osobita obzira dostojne, već jedino olakotne okolnosti, kao da takove dostaju za pomenutu promjenu. Nu to je shvaćanje neispravno. Otegotne i olakotne okolnosti po §-u 265. k. z. imaju utjecaja na izmjeru kazne a nipošto na promjenu kazne, niti se zbog olakotnih okolnosti kazna zatvora može po §-u 261. k. z. promijeniti, jer taj paragraf pretpostavlja ine od olakotnih okolnosti različite okolnosti osobita obzira dostojne, jer ih suprotstavlja okolnost, na olakotnim i otegotnim uredjujući drugi pravni institut naime ublaženje kazne po §-u 266. k. z. Po tom je osnovana tvrdnja žaliteljeva, da nema okolnosti osobita obzira vrijednih, dosljedno tomu da nema mjesta promjeni kazne po §-u 261. k. z.

Isto tako ne navodi pobijana osuda nikakovih prilika, vrijednih osobita obzira, za ododu izvršenja kazni, po tom nema niti pretpostava za izrečenje uvjetne osude po zakonu od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju. Stoga je priziv privatnoga tužitelja osnovan, jer in concreto nije po zakonu umjesna promjena kazne niti je umjesno dopuštenje odgode izvršenja kazne.

Valjalo je zato taj priziv po §-u 291. k. p. uvažiti i izreći, kako je naprijed učinjeno, da u ovom slučaju nema mjesta promjeni kazne u smislu §-a 261. k. z. niti odgodi izvršenja kazne po §-u 1. zakona o uvjetnom sudjenju.

U koliko se pak privatni tužitelj svojim nezadovoljstvom ili prizivom žali na osudu prvostepenoga suda radi visine troškova zastupanja, mora se taj njegov priziv kao po §-u 279. k. p. nedopustiv odbiti, jer troškovi zastupanja stranaka spadaju po §-u 322. toč. 4. k. p. medju troškove kaznenoa postupka, pa kada su takovi osudom ustanovljeni i dosudjeni, nema proti tomu mjesta prizivu (§ 279. k. p.).

Zastara po novom zakonu o štampi.

Rješidba stola sedmorice od 1. veljače 1926. br. 392/26.

Stol sedmorice kao sud kasacijoni danas dne 1. velj. 1926. povodom podnešene po privatnom tužitelju M. K. žaobe ništovne proti osudi sudbenoga stola u Z. od 11. siječnja 1926., I. 5735/1925., kojom je rečeni sudbeni stol sudio:

S. K. radi prestupka §. 488. i 491. k. z. kažnjen, optužen, da je u povremenom časopisu »K. L.«, koji izlazi u Z., u br. 34. od 27. kolovoza 1925. napisao uvodni članak pod naslovom »Nekoliko aforizama u povodu raskola medju starokatolicima u Hrvatskoj«, u kojem je o privatnom tužielju M. K. napisao i to:

1. na str. 431., u stupcu prvom i drugom: »U historiji crkvenoj, kako znamo, bila je sva sila otpada i različitih sekta, a i danas ih ima. Ali nigdje ne čitamo, da bi jedna samo ta koja sekta u svojem radjanju takovu moralnu gnjilež iznijela iz privatnoga i javnoga života prvoga svoga tako zvanoga biskupa vjernicima za ogledalo, kakovu je moralnu gnjilež iznijela starokatolička crkva u Hrvatskoj iz života prvoga svoga biskupa M. K. Kako je tamna njegova prošlost, tako su po prikazu samih starokatolika javno poznata i njegova još tamnija djela. Od sedam nema jednoga, koji ne bi vikao: bježite bezbožnici, stupovi se lome, zemlja puca! — Novine i listovi puni su teških napadaja na njega. Ni vlas na glavi nije mu ostala poštedjena. I one novine, koje su simpatizirale sa starokatolicima, otkriše strahovite grijehe na njemu. Beskarakterna ličnost, lažac, karijerista, prevrtljivac. Sa zagrebačkom policijom ima posla radi prljavština. Za biskupsku mitru bi on postao i pravoslavnim vladikom i židovskim nadrabinom i muslimanskim reis-ul-ulemom. On je prevejani lukavac. Još nisu izbrisane duboke predočbe o metanisanju njegovu namjesnikovoj gospodji. Biskupsku čast je htio kupiti preko uplivne ličnosti u Bečkoj nuncijaturi, a kao kupovninu nudio uvedenje talijanske propovijedi u splitske crkve. Fabricirao je spise, koji su navodno stigli iz nuncijature. Iz kancelarje je morao seliti radi neopravdanih računa. Kada je nosio sveto otajstvo, jedna žena javno je povikala: »O Isukrste, u čije si ruke pao!« Sadašnji splitski biskup odmah ga je kod svoga dolaska u Split otjerao kao nedostojnika iz službe. Stid nas je iznositi javno poznate škandale, što ih je taj nesretnik svojim sablažnjivim životom izazvao. Potpuno se osramotio pred svim poštenim ljudima svojim životom.«

2. Na str. 421., u stupcu drugom- »Rijetko je tko tako oduševljen Radićevac kao don M. On je i radikal i Austrijanac i Talijan i komunista. Udružio se sa ljudima, koji se znadu oštro naljoskati. On po državnom i crkvenom zakonu još i sada živi u prilježništvu ... itd. itd. — Eto, to je samo površna slika prvoga starokatoličkoga biskupa u Hrvatskoj M. K. Ne donosimo tu sliku mi. Tu sliku donosi prvi drug i njegov najbolji poznavaoc g. dr. S. V. Ta je slika tako plastički, tako vjerno,

tako iskreno, a i tako duhovito predočena, da mi niti iz najudaljenije udaljenosti nemamo razloga ma samo i posumnjati u vjernost i iskrenost njezinu. To nam jamči u prirodjenoj svojoj iskrenosti sam g. dr. V., koji dapače odvažno pozivlje g. don M. K., neka ga na sud povuče, ako drži, da to nije njegova slika. Što više, dr. V. jošte i dodaje: »imade još koješta, što se mora iznijeti.« Dakle da bude ta slika u svim svojim čestima što savršenija, još će se i druge vrline iz života ovoga prvoga starokatoličkoga biskupa iznijeti i uramiti za ogledalo i spomen vjernicima. Da li će ta slika don M. obradovati i onoga »bezobraznoga Švabu« biskupa K., kako ga starokatoličko sinodalno vijeće nazivlje, koji je na don M. u Holandiji proizveo »rukopoloženje«, a don M. mu iz zahvalnosti obećao poslati svoga »prošeka«, a nije mu ga poslao, u to mi ne pačamo. No ovdje je nešto znamenitijega po srijedi, nego li je čestita ličnost g. don M. K. Ovdje je kud i kamo znamenitije pitanje, zašto je g. dr. V. iznio sve one moralne strahote na javno sudište vjernika prvoga svoga biskupa don M.«

3. Na str. 422., u stupcu drugom: »S ovakovim moralnim vrlinama don M. je više dvorski glumac, nego li da stoji na čelu ovakove zadaće. To je eto i razlog, zašto je g. dr. V. javno upozorio vjernike, da treba don M., ako i ne »na vrhu cipele« a ono sa svim parketskim formama ličkom prugom do Knina ispratiti, da dalje ne sramoti starokatoličke akcije u Hrvatskoj, i da ne ometa rada osnivača ove sekte;«

pa da je time o privatnomu tužitelju M. K. neistinito iznio i pronio takove stvari, koje mogu nauditi njegovoj časti, dobromu imenu, društvenomu ugledu ili privrednome kreditu, te lične privatne i domaće prilike, čime je povrijedio mir i spokojstvo privatnoga tužitelja, te počinio djelo prestupljenja klevetom, označeno u čl. 52. i 57. zakona o štampi; —

r i j e š a v a se od optužbe po §-u 250. točka 3. k. p., a privatni tužitelj M. K. odbija se po §-u 310. k. p. sa zahtjevom na naknadu materijalne štete u smislu čl. 62. zakona o štampi, te naprotiv imade naknaditi S. K-u po §-u 332. i 331. k. p. troškove zastupanja, koji se obredjuju na 4.000 dinara;

iza obavljene dana 30. siječnja 1926. javne rasprave i saslušanoga razlaganja izvjestitelja kao i iza saslušanih izvedba zastupnika privatnoga tužitelja branitelja dra. D. T. i branitelja optuženikova odvjetnika dra. D. K., — našao je žalbu ništovnu privatnoga tužitelja M. K. po §-u 284. alineja 1. k. p. odbaciti.

R a z l o z i : Privatni tužitelj pobija u svojoj žalbi ništovnoj prvostepenu osudu pozivom na razloge ništavosti točke 3., 4., 5., 9. b) i 10. §-a 277. k. p. — Žalilac naročito ističe, da po sadanjem zakonu o štampi ne važi više § 530. k. z. o šestnedjeljnom roku za podnošenje tužbe, temeljem kojega je prvostepeni sud optuženika riješio od optužbe, pa time upućuje na razlog ništavosti § 277. toč. 9. sl. b) k. p. U tom pravcu žalba nije osnovana.

Po naredjenju prve alineje čl. 89. zakona o štampi važe odredbe općega kaznenoga zakona o pokušaju i svršenom djelu, o olakšavnim, ublažavnim i otežavnim okolnostima, o povratu i zastarjelosti u svemu i za krivična djela učinjena putem štampe. No time nije mišljeno, da ostali propisi opće naravi u općem kaznenom zakonu više nisu na snazi. Po čl. 95. zakona o štampi ukidaju se svi posebni materijalni zakonski propisi o štampi, koji postoje u pojedinim pokrajinama, ali se ne ukidaju oni opći propisi općega kaznenoga zakona, koji se ne protive ni duhu ni slovu propisa zakona o štampi, ma da se ovaj na njih izrijekom i ne poziva.

Tako ne ima sumnje, da i kod štamparskih delikata izvinjavaju neke okolnosti, navedene u §-u 2. k. z., kao ludilo, nedoraslost, nadalje da i dalje važe propisi kaznenoga zakona o sticaju, primjerice kada je jednim ili sa više štampanih napisa učinjeno više kažnjivih djela; ma da takove odredbe nisu spomenute u čl. 89. zakona o štampi. Od propisa sadržanih u glavi XXVII. prvoga dijela i u glavi XIV. drugoga dijela o utrnuću zločinstva odnosno prestupaka i prekršaja i njihovih kazni nisu ostali na snazi samo propisi o zastari (zagodi), na koje čl. 89. zakona o štampi upućuje, nego je očito, da su ostali na snazi i §§ 224., 225., 226., 527. i 528. k. z. o utrnuću zločinstva odnosno prestupaka i prekršaja i njihovih kazni smrću krivca, podnešenjem kazni, otpustom, pomilovanjem, pa se stoga ne može uzeti, da je zakonom o štampi ukinut medju rečene propise uvršteni § 530. k. z. jdino stoga, što u tom §-u sadržano naredjenje nije spomenuto u čl. 89. zakona o štampi.

No pitanje je, nije li § 530. k. z. derogiran alinejom drugom čl. 89. zakona o štampi, po kojoj pravo na podizanje tužbe zastaruje za godinu dana o d d a n a š t a m p a n j a. Ova posljednja odredba statuira zastaru prava na podizanje tužbe, koja postoji uz zastaru kažnjiva čina i kazni po §-u 227. i 531. općega kaznenoga zakona. Nasuprot po odredbama kaznenoga zakona propis §-a 530. k. z. ne obuhvaća slučaj zastare, nego govori o oproštaju kažnjiva djela, koji se oproštaj može učiniti izrijekom ili ćutke time, da uvrijedjeni za šest tjedana od saznanja kažnjiva djela ne podnese tužbe. Po §-u 248. ranijega kaznenoga zakona od god. 1803., koji je služio osnovom sadanjemu kaznenomu zakonu, smatralo se je kod privatnoga delikta preljuba nepodnošenje zahtjeva uvrijedjenoga lica za pokretanje istrage u roku od šest nedjelja od saznanja prećutnim oproštajem uvrede, a time i razlogom za isključenje kazne. Kazneni zakon točno razlikuje (§ 526. k. z.) oproštaj (§ 529. i 530.) od zastare (§ 531.), te su po tom u smislu propisa kaznenoga zakona od god. 1852. to dvije razne pravne ustanove.

Po tome propis čl. 89. o zastari prava na podizanje tužbe uz rok od godinu dana od dana štampanja, koji vrijedi za sve štamparske delikte, nema ništa zajedničkoga, niti stoga može biti protivan izuzetnomu specijalnomu propisu §-a 530. k. z., po kojem se oprašta kažnjivo djelo i to samo kod privatnih delikata, ako povrijedjeni ne opdnese tužbe uz prekluzivni rok od šest tjedana o d s a z n a n j a d j e l a. Zakonom o štampi nije dakle derogiran § 530. k. z. Slično je stanje postojalo i po ranijem tiskovnom zakonu od 27. svibnja 1875., prema kome je po §-u 35. toga zakona opstojala zastara po načelima općega kaznenoga zakona i zastara za pokretanje kaznenoga postupka od šest mjeseci po tiskovnom zakonu, a uz jednu i drugu zastaru važio je za privatne delikte i § 530. kz.

Tužitelj se nadalje žali, što je protiv propisa čl. 73. al. 7. zakona o štampi sud uzeo u pretres pitanje o primjeni §-a 530. k. z., premda optuženik u svojem odgovoru na tužbu nije to sredstvo odbrane iznio niti za to dokaze predložio. No ni u tom pravcu žalba nije osnovana. Propisi čl. 73. zakona o štampi odnose se na prethodni istražni postupak, pa se ne može iznimna odredba al. 7. toga člana o nedopuštenosti doprinošenja novih dokaza iza roka od osam dana protegnuti i na dokazivanje na glavnoj raspravi. Kada bi zakonodavac tu izuzetnu odredbu htio proširiti i na glavnu raspravu, morao bi to izrično odrediti, jer se takova odredba za čitavi postupak protivi temeljnim načelima općega kaznenoga postupnika, koji supsidijarno vrijedi i za postupak o štamparskim krivicama (čl. 95. al. 2. zakona o štampi). Uz to se ta tegoba žalbe ukazuje već i stoga ne-

osnovanom, što sud ima po službenoj dužnosti, a ne tek na prigovor optuženika paziti na to, da li je tužitelj u roku, navedenom u §-u 530. k. z., tužbu podnio.

Tužitelj se nadalje žali, da je pobijanu osudu donio senat, koji je on otklonio, a da predsjednik sudbenoga stola, koji je o tom odlučio, nije prije tužitelja o razlozima otklona saslušao. No senat, koji je stvar presudio, nije o samom otklonu odlučio, a budući da po tom u tom obziru ne postoji zaključak toga senata, ne može ni opstojati ništavost točke 4. §-a 277. k. p., na koju žalitelj upućuje. Kod rješavanja žalbe ništovne ne dolazi u obzir, da li je predsjednik sudbenoga stola kod donošenja svoje odluke ispravno postupao ili ne, pa budući da protiv njegove odluke uložen priziv zapravo pritužba nema odgodne moći (§ 67. k. p.), i budući da po §-u 277. toč. 1. k. p. ništavost čini samo, kada isključeni sudac udionštvuje u sudjenju, to nije učinjena ništavost u tom, što je senat, čiji je otklon tužitelj tražio, raspravu nastavio i presudu izrekao.

Tužitelj se zatim žali, što prvostepeni sud nije stao na gledište, da ima tuženi dokazati, da je tužba prekasno podnesena, te što sud uzima kao početni dan roka, navedenoga u §-u 530. k. z., onaj dan, kojega je tužitelj saznao, da je izašao članak, koji sadrži napadaj na tužitelja, a da se je naprotiv imao uzeti onaj dan, kojega je tužitelj saznao za kažnjivo djelo t. j. za uvrede i klevete u članku sadržane. No u zakonu nije rečeno, da ima baš optuženik u slučaju sumnje dokazati dan, kada je tužitelj za kažnjivo djelo saznao, već o toj okolnosti odlučuje sud na temelju doprinesenih ili po njemu provedenih dokaza. U razlozima se prvostepene presude pravilno navodi, da nije potrebno, da uvrijedjena osoba sazna za čitavi sadržaj odštampanoga članka, već je dovoljno, da sazna, da je protiv nje odštampan članak, kojim je povrijedjena u svom poštenju. Podjedno pak sud uzima dokazanim, da je tužitelj za inkriminirani članak saznao izmedju 11. i 16. rujna 1925., dakle svakako šest nedjelja prije podnošenja zahtjeva za gonjenje, a o toj činjenici odlučio je sud po svojem slobodnom uvjerenju po §-u 249. k. p., koje se ništovnom žalbom pobijati ne može. U tom obziru pak izreka suda nije ni nepotpuna, ni sama sobom protuslovna, a u skladu je sa iskazom samoga privatnoga tužioca, preslušanoga kao svjedoka, prema čemu ne postoji ništavost toč. 5., na koju žalilac gornjim navodima upućuje.

Tužitelj drži, da je ništavost učinjena i time, što je on osudjen, da plati optuženiku trošak od 4000 D. No ova se tegoba ne da svrstati ni pod koju točku ništavosti §-a 277. k. p., te protiv izreke suda o tome u samoj presudi s obzirom na § 279. i 322. br. 4. k. p. nije dopušten nikakov dalji pravni lijek. Ne može nadalje postojati ni ništavost točke 10. §-a 277. k. p. iz razloga, što ova pretpostavlja pogrješnu kvalifikaciju kažnjivoga djela. — Razlozi ništavosti, navedeni u žalbi ništovnoj pod brojevima 2., 3., 4., 5. i 6. nemaju se uzeti u pretres, jer se ne odnose na samu pobijanu presudu, koja optuženika po §-u 250. toč. 5. k. p. oslobadja od optužbe, jedino s obzirom na propis §-a 530. k. z.

Valja stoga žalbu ništovnu privatnoga tužitelja kao neosnovanu odbaciti, a budući da je stoga apsolutorna pobijana presuda pravosnažnom postala, postao je bezpredmetnim i priziv, koji je tužitelj uložio protiv odluke predsjednika sudbenoga stola, kojom se ne uvažuje njegov prijedlog za otklon članova senata.

Kod odmjere kazne po §-u 10. zakona o kažnjavanju i zaštićivanju mladeži od 23. lipnja 1922. kod blažih slučajeva, gdje je kaznena stavka od 6 mjeseci do pet godina, nema mjesta primjeni §-a 254. kp.

Rješidba stola sedmorice kao kasacijonoga suda od 8. listopada 1925. br. 2.794.

Stol sedmorice kao sud kasacijoni povodom ništovne žaobe državnog odvjetništva proti osudi sudbenoga stola u Z. od 20. lipnja 1925. I. 4430-1924, kojom je rečeni sudbeni stol sudio:

1. — J. B., 2. F. B. krivi su: da su u noći od 23. na 24. listopada 1924. u Zagrebu u društvu provalom iz zatvorenih prostorija svoje koristi radi, a bez privole S. B. kao posjednika uzeli: jedan zimski muški crni kaput, vrijedan 1125 D.; jedan zimski muški crni kaput, vrijedan 1560 D.; dva zimska ogrtača, vrijedna 1500 D.; jedno muško plavo odijelo, vrijedno 2500 D.; jednu mušku žutu kišnu kabanicu, vrijednu 590 D.; jedan muški sivi kratki kaput, vrijedan 400 D.; 3 m. plavoga štofa sa priborom, vrijedno 1500 D. i 3 m. svijetloga plavoga štofa, vrijedno 1000 D.; jedne prugaste hlaće, vrijedne 600 D; jednu ponošenu kabanicu, vrijednu 300 D.; jedan žuti ponošeni šešir, vrijedan 200 D.; t. j. ukupno 11.425 D.; dakle tudjih pokretnih stvari u vrijednosti preko 3.000 D., čime su počinili zločin kradje, označen u §§-a 171., 173., i 174. sl. a) i c) k. z. Stoga se osudjuju i to J. B. po §-u 170. k. z. osvrtom na § 180. k. z. uporabom §-a 254. k. p. na kazan teške tamnice u trajanju od dvije godine, pooštrene svake godine na dan čina mračnom izbom i tvrdim ležajem, dok se mladjahno lice F. B. osudjuje uporabom §-a 54. k. z. na uzgojnu mjeru lišenja slobode od 6 mjeseci uvjetno po članu 10. i čl. 6., toč. 4. zakona od 23. lipnja 1922. o zaštićivanju mladeži, ovršenje koje se po zakonu od 26. kolovoza 1916. odlaže na pet godina; — nadalje, da po §-u 330. k. p. solidarno nose prvooptuženi i drugooptuženi troškove kaznenoga postupka, a ovrhe kazni svaki svoje napose, koji se po §-u 332. k. p. kod obojice proglašuju neutjerivima, i konačno da plate taksu na osudu po članu T. br. 193. taksenoga zakona i to J. B. 150 D., a F. B. 75 D. dok se oštećenik sa svojim zahtjevom otpućuje na redoviti put pravde;

n a š a o je nakon saslušanja zamjenika državnoga nadodvjetnika žalbu ništovnu državnoga odvjetništva u pogledu optuženoga F. B. po §-u 282., stavka IV., slovo b) k. p. odbaciti, a po §-u 291. k. p. otputiti priziv državnoga odvjetništva zbog optuženima J. B. i F. B. preblago odmjerene kazne, a priziv optuženoga F. B. zbog prestrogo mu odmjerene kazne.

R a z l o z i: Državno odvjetništvo pobija osudu prvostepenoga suda iz razloga ništavosti točke 11. §-a 277. k. p., koji nalazi u tom, što je prvostepeni sud optuženomu F. B. odmjerio kaznu lišenja slobode ispod dvije godine, jer za inkriminirano zločinstvo zakon u §-u 179. k. z. odredjuje kaznu teške tamnice izmedju 5 i 10 godina. No ta tvrdnja žalbe ništovne nije ispravna. Prvostepeni je sud tom optuženiku pravilno odredio kaznu po čl. 10. al. 2., stavka 2. zakona od 23. lipnja 1922. o kažnjavanju i zaštićivanju mladeži, koja se kazna lišenja slobode po tom zakonu može zbog inkriminiranoga zločinstva, u koliko se tiče trajanja kazni odmjeriti najviše do pet godina, tu je kaznu u smislu prvo citiranoga zakona, u koliko se tiče najmanjega trajanja kazni, po općem propisu §-a 54. k. z. po svojem izvanrednom pravu ublaženja zakonito u trajanju kazni obalio u granicama toga zakona na šest mjeseci lišenja slobode. Prema tomu prvostepeni sud pri odmjerivanju kazni nije prešao svoje pravo

kažnjenja i po tom nije učinio ništavost po točćki 11. Valjalo je stoga žalbu ništovnu državnoga odvjetništva po §-u 282., stavka IV., slovo b) k. p. kao očito neosnovanu odbaciti. Nadalje se državno odvjetništvo žali proti osudi prvostepenoga suda zbog izreke o kazni i to za to, što je optuženom J. B. uporavom §-a 254. k. p. dosudjena kazan teške tamnice samo od dvije godine i što je optuženom F. B. po zakonu od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju odredjeno, da se izvršenje dosudjene kazni odgadja uvjetno na pet godina, jer da postojeće otegotne okolnosti isključuju odmjeru tako blage kazni. Budući da je kazna, kako ju je prvostepeni sud optuženicima odmjerio obzirom na okolnosti, koje na odmjeru kazne utječu i obzirom na primijenjenu stavku kaznenu krivnji, primjereno odmjerena, valjalo je po §-u 291. k. p. priziv zbog izreke o kazni kako onaj državnoga odvjetništva u pogledu drugooptuženoga podnešen po §-u 2., alinea 2. zakona od 26. kolovoza 1916. o uvjetnom sudjenju, tako i onaj optuženoga J. B. otputiti i u tom dijelu osudu prvostepenoga suda nepromijenjenu ostaviti.

c) Trgovačko.

Ovrha osude prekršitelju trgov. posla može se provesti neposredno proti preuzimatelju trgov. posla samo onda, ako je jamstvo preuzimatelja neposredno.

Rješidba stola sedmorice od 20. studenoga 1924., br. 3064.
(Odluka Kotar. suda u P. od 2. sječ. 1922. br. 17.691/gr., rješidba bans. Stola od 21. ruj. 1922. br. 15.204).

U ovršnom predmetu E. S. iz Pl., ovrhovoditeljice, protiv drž. željeznica glavne direkcije u Zagrebu po ravnateljstvu erar. pravnih posala u Zagrebu, ovrešenice, radi 58 K 53 f., u kojem je kotarski sud u P. odlukom od 2. siječnja 1922., br. 17691/gr. dozvolio, radi dužnih E. S. 58 K 53 f. ovrhu na pokretnine drž. željeznice te umolio za obavu kot. sud I. u Zagrebu, koji je pod odlukom od 8. veljače 1922., br. 4024/gr. tu obavu odredio, a banski stol povodom ništovne žalbe i utoka ravnateljstva erar. pravnih posala u Zagrebu rješidbom od 21. rujna 1922., br. 15204. napadnutu prvosudnu odluku potvrdio;

stol sedmorice: vidiv, da željeznice kao privatno poduzeće države na području Hrv. i Slav. te bivše kraljevine Ugarske spadaju i pod propise trgovačkog zakona (zak. čl. XXXVII - 1878. i zak. čl. LVII - 1908. zajednič. ugar.-hrv. drž. sabora), — vidiv, da po propisu §§ 1. i 5. zak. čl. LVII. : 1908. preuzimatelj trgov. posla ne jamči bezuvjeno za obveze svoga prednika, iz toga posla proizviruće, odnosno da se pravna moć presude, izrečene proti njegovu predniku zbog takove obveze, ne proteže bezuvjetno na preuzimatelja posla; — vidiv, da je sadanja ovrhovoditeljica E. S. svoju tužbu prim. 22. rujna 1913., br. 17966/gr. i u istoj stavljeni zahtjev na platež odštete od 58 K 53 f. spp. upravila proti ugar. državnoj željeznici po ravnateljstvu u Budimpešti, sa zastupnikom ove parnicu provela i proti istoj izhodila ovršivu osudu od 25. svibnja 1921., br. 6950/gr., a ne i proti državnim željeznicama S. H. S.; — vidiv, da bi na temelju takove osude po §-u 5. zak. čl. LVII. : 1908. bilo mjesta ovrhi neposredno protiv sljednika ugar. drž. željeznice na području Hrvatske i Slavonije naime državnim željeznicama S. H. S., kada bi neprijeporno bilo, da ove kao preuzimatelj jamče za takove obveze ugar. drž. željeznice i da im je kod preuzeća bilo poznato, da je o spomenutoj odšteti proti predniku u tečaju parnica; — vidiv ali, da je ovo pitanje jamstva

drž. željeznica S. H. S. za obveze ugar. drž. željeznice sporno, a kako takovo ne može se riješiti u ovom ovršnom postupku već samo redovitim putem parnice s obzirom na propis §-a 3., zak. čl. LVII. - 1908.

našao je povodom izvanrednoga previdnoga utoka ravnateljstva erar. pravnih posala u Zagrebu suglasne odluke nižestepenih sudova preinačiti, te ovrhovoditeljicu E. S. sa njezinom ovršnom molbom protiv drž. željeznica na glavnoj direkciji u Zagrebu prim. 23. pros. 1921., br. 17691/gr. radi 58 K 53 f. spp. odbiti. — Trošak pravnog lijeka nije zatražen.

Kongres pravnika kraljevine S. H. S.

Poziv.

Kongres pravnika kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koji je ustanovljen kao stalna institucija na zboru pravnika iz cijele kraljevine u Zagrebu septembra mjeseca g. 1924. i koji je imao na osnovu svog statuta prvi svoj skup u Beogradu na dan 18. do 20. septembra g. 1925., izabrao je na zaključnom sastanku drugi stalni odbor, koji ima zadatak, da pripravi sve potrebno za buduću skupštinu Kongresa, uz jednodušni usklik: »Do vidjenja u Ljubljani!«

Po tom je stalni odbor Kongresa, koji je imao dne 13. decembra 1925. svoj prvi sastanak u Ljubljani, odlučio jednoglasno, da se II. Kongres pravnika održi u Ljubljani, i to septembra mjeseca god. 1926.

I.

Radi sudjelovanja na tom ljubljanskom Kongresu i radi priprava smatramo prije svega potrebnim, da se ponovno prijave oni pravnici u Kraljevini S. H. S., koji su se do sada računali za članove Kongresa, nadalje da jave svoj pristup Kongresu oni, koji nisu bili njegovi članovi.

Zato molimo, da dosadašnji članovi obnove svoje članstvo s pismenom prijavom bilo stalnom odboru Kongresa u Ljubljani bilo pravničkom udruženju (u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani ili Subotici), pri kojem su se bili upisali g. 1925. kao članovi Kongresa.

Takodjer i novi članovi Kongresa neka se pismeno prijave stalnom odboru Kongresa u Ljubljani ili pravničkom udruženju, čiji su članovi.

Po statutu mogu biti članovi Kongresa samo oni pravnici, koji su istovremeno članovi jednog od imenovanih pravničkih udruženja u kraljevini.

S prijavom treba istovremeno platiti godišnju članarinu, koja iznosi za državne i samoupravne činovnike D 60.—, a za ostala zvanja D 120.—.

Spisak prijava ujedno sa članarinama predaju pravnička udruženja stalnomu odboru Kongresa, koji izdaje članske karte (§ 4. statuta) preko pravničkih udruženja.

Molimo, da se prijave izvrše na vrijeme tako, da bi stalni odbor imao do konca aprila god. 1926. na raspoloženju spiskove članova Kongresa i članarine.

Pravnička udruženja pak učtivo molimo, da u naznačenom pravcu posreduje izmedju stalnog odbora i članova Kongresa i da kao i

do sada posvete svoju agilnost u svrhu što većeg sudjelovanja pravnika na Kongresu i što potpunijeg ostvarenja njegovih statutarnih ciljeva.

II.

U pogledu stručnih zadaća Kongresa stalni odbor je odlučio privremeno, da se na ljubljanskom kongresu raspravljaju radi svoje važnosti i aktuelnosti slijedeće teme:

1. Izjednačenje bračnih prava u kraljevini.
2. Pitanje valorizacije.
3. Pravni značaj i tehnika naših financijskih zakona.
4. Pitanje državljanstva.
5. Reorganizacija upravnoga sudstva.
6. Naknada štete za nepravedno odredjeni istražni zatvor.

Pozivaju se naši pravnici, da učestvuju u raspravljanju o tim predmetima. Svi oni, koji žele učestvovati kao referenti ili koreferenti, neka to prijave stalnomu odboru do 15. aprila 1926. i pri tom točno označe predmet, koji izaberu, i glavne misli svoga gledišta prema predmetu.

Po isteku navedenoga roka stalni odbor će definitivno odrediti i teme i referente kao i koreferente.

III.

Baš ovih dana razašilje se »Spomenica prvoga Kongresa pravnika kraljevine SHS, održanog u Beogradu na dan 18.—20. septembra 1925. godine«, koju je sastavio i izdao I. stalni odbor Kongresa. Lijep je to dokumenat kako se putem Kongresa zbližujemo mi pravnici iz cijele kraljevine i sudjelujemo za napredovanje zajedničkog prava u teoriji i praksi. Veoma krasna spomenica predstavlja točno cjelokupni rad Kongresa i iz nje se lako informiraju osobito budući članovi Kongresa. Dobiva se uz doznaku svote od Din 20 pri sekretaru Kongresa gospodinu Mih. Zlatanoviću, sucu prvostepenoga suda za varoš Beograd.

U Ljubljani, sredinom februara 1926.

Za stalni odbor kongresa pravnika kraljevine S. H. S.

Predsjednik: Dr. D. Majaron, v. r.

Literatura.

Spomenica prvog Kongresa pravnika kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, održanog u Beogradu na dan 18.—20. septembra 1925 godine.

Kao što je za prvi pravnički zbor u god. 1924. izašla posebna spomenica, tako je eto izdana i za prvi pravnički Kongres. Ona obasiže doslovce sve referate, koreferate, rezolucije, zapisnike rada u sekcijama, opis samoga Kongresa kao i poimenični iskaz sviju učesnika Kongresa. Sve je to velikim trudom pribrao i sredio tajnik Kongresa g. Mihajlo Zlatanović. Knjiga je (164 str.) vrlo ukusno opremljena, a izdalo ju je Udruženje pravnika u Beogradu (Okružni sud, Kajmakčalanska ul. 7), kod kojega se i naručuje. Stoji Din 20.—.

Stečajno pravo s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo. — Napisao dr. Velizar J. Mitrović, profesor trgovačkog i stečajnog prava na beogradskom sveučilištu. Naklada S. B. Cvijanovića u Beogradu. Cijena 80.— Din. To je prvo djelo u srpskoj državnoj književnosti o stečajnom pravu. Autor je čitavu materiju razdijelio u materijalno i stečajno

pravo i na taj način sistematski izložio. Pisac se ne ograničuje na prikaz samo srpskih zakonskih propisa, već se osvrće i na strano zakonodavstvo, a napose na ono, koje vrijedi u drugim pravnim područjima naše države. Mislimo, da se piscu sasvim nehotice potkrala u pero pogrješka, kad hrvatski stečajni zakon od 28. ožuj. 1897. nazivlje uredbom. Nije točna takodjer tvrdnja pisca, da je hrvatski stečajni zakon izradjen »po ugledu na austrijsko zakonodavstvo toga doba, uzimajući pogdješto iz njemačkoga steč. zakona od 1877. i ugarskog od 1881. god.« Naprotiv je ispravno obratno: najviše je uoptrijebljen u prvome redu njemački zakon, u drugome ugarski, a iz austrijskog steč. zakona uzete su samo nekoje ustanove. Inače je razlaganje vrlo pregledno i jasno, pa je knjiga osobito podesna kao učbenik.

Problemi gradjanskog prava. U toj knjizi, izašloj nedavno nakladom izdavačke knjižarnice Gece Kona u Beogradu, sabrao je docent beogradskog sveučilišta g. dr. Dragutin Janković pet svojih pravnih studija: 1. Pravna priroda sindikalnog najamnog ugovora. 2. Pojam svojine i pojam zloupotrebe prava. 3. Pokušaj jedne teorije odgovornih statusa. 4. Socijološka škola i njena objektivna teorija o izvorima obligacija. 5. Pravna priroda odvojenog bračnog života. — Obradjajući velikom erudicijom ta pitanja u svjetlu teorija, koje o njima već opstoje u pravničkoj literaturi, pisac nam sam daje svagdje i svoje originalno mišljenje.

Nauka o mjenicama i čekovima. Napisao za narod dr. Krunoslav Bego. Split, 1926. Izdanje Zadružnog saveza u Splitu. Cijena Din. 20.— Kako autor sam veli u naslovu, izdao je ovu knjigu za narod. Ona je prema tome popularna obradba nauke o mjenicama i čekovima za sve, kojima je ta nauka sasvim nepoznata i koji se s njom hoće upoznati ponajviše za vlastitu praksu. Obzirom na tu svrhu mora se dru. Begu priznati, da je s knjigom uspio.

Letopis Matice Srpske. Ova odlična naša revija, koja izlazi u Novome Sadu a ovom godinom stupa u stoto svoje godište, donaša gotovo u svakome svome broju vrlo zanimljivih rasprava i iz pravnog i socijološkog područja. Upozoravamo zato na takove rasprave u svesku za studeni i prosinac prošle god.: Dra. Gjorgja Tasića: »Problemi zakonitosti u pravnoj državi«; Dra. Fedora Nikića: »Decentralizacija«. U najnovijem pak. zadnjem broju, za siječanj i veljaču, ističemo za pravnike zanimljive ove rasprave: Dra. Fedora Nikića: »Samouprava«, i S. Troickia: »Obavezni ili fakultativni gradjanski brak.«

Narodna Zaštita. — Poznato društvo »Narodna zaštita« izdalo je prigodom svoje desetogodišnjice almanak pod gornjim naslovom. Kao što smo već u »Mjesečniku« javili, istom zgodom proslavljena je i četrdesetgodišnjica javnog djelovanja starog člana Pravničkog društva, bivšeg dugogodišnjeg urednika »Mjesečnika« i sadanjeg društvenog odbornika prof. dra. Josipa Šilovića. Kako je dr. Šilović predsjednikom Narodne Zaštite od njezina osnutka i ima za nju velikih zasluga, posvećen je znatan dio almanaka njegovoj ličnosti. Vrlo točan prikaz Šilovićeva rada daje nam u tome almanaku dr. E. Miler u članku pod naslovom »Uzorni i uspješni rad«, gdje ovim riječima tumači vezu izmedju pravničkog i humanitarnog Šilovićeva rada: »Utemeljitelj i osnivač Narodne Zaštite dr. Josip Šilović ima svoj korjen u drugom tlu, u pravničkom. Njegov prelaz u oblast Narodne Zaštite je sasvim prirodan: to je bio organički razvitak njegove osobnosti, nastavak njegove radinosti na široj podlozi ondje, gdje je na užoj već odavna počeo i radio. Kao kriminalista štiti društvo od zločinaca, kao vodj Narodne Zaštite štiti svoj narod od štetnih utjecaja.«

Time je dr. Miler označio posredno i razloge, s kojih bi svakomu pravniku morao biti bliz rad Narodne Zaštite, a prema tome i ovaj almanak kao zrcalo tog korisnog rada. Dr. I. P.

Pravnički život. To je naslov novome pravničkome listu, koji je počeo izdavati u Novome Sadu dr. A. F. Jesenski. Prvi broj izašao je na 8 stranica s ovim sadržajem: Uvodna reč. — Karteli, od dr Milivoja Popovića. — Kamate. — Završna reč, od dr. N. Ignjatovića. — Godišnja pretplata od Din. 120 za ovaj list, koji izlazi jedanput mjesečno, šalje se administraciji u Novi Sad, Petra Zrinjskog ulica 14.

Djela dra. Nikodima Milaša, pok. dalmatinskog episkopa, kani izdati g. Rista Kisić, Beograd, Lomina ul. 46. Najprije bi izašlo »Pravoslavno crkveno pravo«, zatim »Rimska propaganda« i napokon »Ćiril i Metodije«. Cijena ukupnomu djelu Din 200, koja se plaća nakon izašle prve knjige. Pretplatnici neka se jave izdavaču.

Politične stranke. Napisao dr. Albin Ogris; Ljubljana 1926.; Ljudska tiskara u Mariboru; 268 stranica. Pisac je razdijelio knjigu u tri poglavlja, koja nose slijedeće naslove: sociologija političkoga strančarstva; idejna i tehnička organizacija političke stranke; funkcije političkih stranaka u pravotvornom procesu. Prvo se poglavlje dijeli opet na sedam, a drugo na osam i treće na 5 manjih odsjeka sa posebnim naslovima. Na početku knjige dolazi predgovor od dra Alberta Kramera, a zatim uvod od samoga pisca. Ova se knjiga, prva ove vrsti u jugoslavenskoj književnosti, č ta ugodno a navlastito će zanimati onoga, koji se bavi politikom: Dr. Albert Kramer kaže u predgovoru k ovoj knjizi: »...Knjiga je v dvojnem oziru dragocena in dobro došla. Kot prvi slovenski strogo znanstveni spis, ki razglablja sociološko tako pomemben in dalekosežen problem političnega strankarstva, zasluži največjo pažnjo in pomenja kulturno dejanje prvega reda. Kot študija, ki nam prikazuje pojem, pomen funkcijo in organizacijske probleme stranke. Kot sociološkega pojava prvega reda v moderni demokraciji, bo dr. Ogrisova knjiga mogla vršiti zlasti med našo inteligenco upravljudteljsko nalogo.«

Svaštice.

Pitanje zakonskog i sudskog kamatnjaka pokrenulo je ministarstvo pravde, kojemu je Savez novčanih i osjeg, zavoda Kraljevine SHS na upit, kakve bi izmjene u tom pogledu bile potrebne, odgovorio ovako:

»Savez je suglasan s konstaticijom gosp. ministra pravde, da je dugovni kamatnjak u zadnje vrijeme nazadovao, no ipak bi griješili, kada bi ustvrdili, da su se kreditne prilike normalizovale, t. j. toliko sredile, da bi bile jednake onima prije rata. Propisi glede kamatnjaka ne odgovaraju još uvjek prilikama našeg kreditnog tržišta, i uočimo li specijalne prilike naše zemlje, slabu ekonomsku razvijenost, oskudicu novčanih kapitala, koji su nam kao svakoj zemlji, koja se tek počinje ekonomski jače razvijati, neophodno potrebni, držimo, da će skupoća kredita još dugo uvjetovati dosta visok dugovni kamatnjak, a prema tome postojeći zakonski propisi o kamatnjaku ne će za dulji niz godina odgovarati našim kreditnim prilikama. To je tim sigurnije, što su se u našoj organizaciji kredita pojavili neki novi momenti u isporedbi s predratnim prilikama, kao što su dugotrajna ekonomska kriza, povećani kreditni riziko, povećane bankovne režije, porezi i dr. Kada, kako i hoće li se uopće nekoji od ovih momenata eliminirati iz kreditno-kamatne kalkulacije, pitanje je budućnosti. Ovaj, i ako kratak i zbijen prikaz govori nam za to, da je još uvijek vanredno važno i aktuelno pitanje zakonskog kao i najviše utuživog kamatnjaka. S obzirom na sve gore navedeno, a uzev u obzir, da je dugovni kamatnjak u zadnje doba ipak nešto nazadovao, a i država snizila kamate za porezne zaostatke na 8%, Savezu je čast s obzirom na stavljeni upit prije svega predložiti, da se kamatna stopa iz §§-a 3., 4. i 5. zakona od 8. prosinca 1877., koja vrijedi kao najviši utuživi i za gruntovno osiguranje dozvoljivi kamatnjak, povisi od 8% na 12%, dok istodobno predlažemo, da se u trgovačkim i mjeničnim poslovima takov kamatnjak ne ograniči.

Savezno s time Savez je slobodan pokrenuti ponovno i pitanje zakonskog kamatnjaka, o kome je riječ u §-u 9. istoga zakona. Glede potonjega predlažemo, da se ustanovi sa 8% godišnje. Ista stopa neka se ustanovi za trgovačke tražbine, dok za mjenbene i čekovne tražbine predlažemo kao zakonski kamatnjak 10%. S obzirom na naše prijedloge o zakonskom kamatnjaku valjalo bi prema istima izmijeniti § 9. zakona od 8. prosinca 1877. za civilne tražbine, zakonski članak XXXVI. 1895. god., za trgovačke tražbine, te § 51. mjeničnog zakona za mjenbene tražbine.

Izloživši svoje mišljenje i prijedloge u tom važnom pitanju primjećujemo, da bi najzgodniji način rješenja ovog pitanja bio, da se predloženo povišenje kamatnjaka provede putem financijskog zakona za god. 1926./1927.

Okružnica odjela ministarstva pravde o zabrani prijepisa pisaćim strojem pisanih isprava za zbirku. Premda je u »Mjesečniku« ta okružnica podvrgnuta bila temeljitoj kritici, ne može se ipak osuditi obzirom na faktično stanje stvari. Da se nije desilo slučajeva slabo čitljivih isprava, ne bi ni bilo došlo do izdanja te okrunice.

Mi, koji radimo kod sudova, možemo navesti bezbroj primjera spisa, u kojima se nalaze u istinu slabo čitljive isprave. Razlog tomu nisu samo otisci druge ili treće ruke, već i slab papir i slabe vrpce, a osim toga i djelovanje svjetla, te uporaba tih isprava.

I ako se isprave za zbirku vežu u knjige, ipak su one kroz čitavu godinu, dok se ne uvežu, izložene i svjetlu i zraku, a izvržene su svjetlu i zraku i prigodom porabe, koja često i dosta dugo traje. Zemljištnik je nadme svakomu otvoren i svakim danom se, a osobito na uredovne dane, te knjige listaju i prevrću, dok se ne nadje ono, što stanovita stranka traži. Isto tako su izložene svjetlu i zraku i kod samoga knjigoveže i to, dok se ne uvežu a i prigodom samoga veza.

Držimo zato, da je uredba umjesna, jer se radi o ispravama, koje služe strankama za dokaz, a moraju da se čuvaju i više nego li 30 godina. Nije dokle čudo, ako kroz tako dugo vrijeme radi uporabe i prevrtanja kod uporabe, koja ter koja izblijedi, da se nikako ili slabo čitati može. Znano je, da su pred rat, osobito financijalne oblasti tražile, da se isprave, koje stranke podnose i imadu da ostanu kod tih oblasti, pišu čisto i čitljivo perom i tintom baš zato, što one za stranku i oblast pružaju važan dokaz.

U pisarnama se tek po koja isprava sačini dnevno, a kadkada tek tjedno, pa nije nikakov teret za ured, ako se te rijetke isprave pišu perom i tintom.

Nema razloga, dakle, da se rečena okrunica stavi izvan kreposti, ali bi se mogla ublažiti tako, da se popuni supsidijarnim zahtjevom, da stranka, koja podnosi ispravu pisanu pisaćim strojem, doprinosi uvijek primje-

rak, otiskan s prve ruke i na dobroj vrpci, pa bi tako bilo zadovoljeno zahtjevima sviju interesenata utom pravcu. **Dr. L-ić.**

Novo medjunarondo pravo. — Prema novinskim vijestima svršila je komisija za kodifikaciju medjunarodnoga prava svoj rad i sastavila izvještaj o svim pitanjima. Izvještaj je poslan vladama pojedinih država za dalje proučavanje i odluku. Komisija se je bavila sa uredjenjem ovih pitanja: 1.) narodne manjine; — 2.) prava i imunitet diplomata; — 3.) odgovornost država za štetu, koje se učine inozemcu na njihovu području; — 4.) metode rasprava na medjunarodnim konferencijama.

Društvo za promicanje ciljeva Lige naroda osnovalo se i u Zagrebu pa se na skupštini od 15. ožujka njegov odbor konačno ovako konstituirao: Predsjednik: Dr. Ladislav Polić; I. potpredsjednik S. D. Aleksander; II. potpredsjednik: Dr. Radivoj Walter; generalni tajnik: Dr. Martecchini; blagajnik: J. Turina. Članovi odbora: Dr. B. Adžija, Dr. A. Cuvaj, Dr. L. Rotter, Dr. I. Stern. Društvo je održalo već nekoliko predavanja i razvilo djelatnost, koja je pobudila u javnosti znatan interes.

Primamo i uvrštujemo:

P r a v n i č k o m e d r u š t v u

Z a g r e b.

Imam čast priopćiti Vam, da je u glavnoj skupštini našeg bilježničkog Zbora, obdržavanoj 28. veljače 1926. bila jednoglasno prihvaćena ova

R e z o l u c i j a:

Javni bilježnici, članovi kr. bilježničke komore u Splitu, sakupljeni na svome zboru dana 28. veljače 1926., iza saslušanja referata o pitanju: »Imade li se u gradjanskim parnicama dopustiti neograničena upotreba svjedoka?« ustanoviše slijedeće:

1. Javne su isprave najsigurnije sredstvo u poslovanju.
2. Sastav ovih mnogo manje zapada od oglušne osude.
3. Potrebito je, da gradjanski postupnik bude takov, da se parnice izbjegavaju a započete ujednostave.
4. Neispravna je tvrdnja, da ima više parnica u onim slučajevima, gdje se pravi isprava, nego gdje se usmeno sklapaju ugovori.
5. Isprave sastavljene od javnih bilježnika u Dalmaciji — i ako broje na hiljade — nisu dale povoda parnicama niti za 1%.

Od bilježničke komore, Split dne 8. ožujka 1926.

Pečat komore. Predsjednik: Dr. Petar K a m b e r, v. r.

✝

Umrli su ovoga mjeseca nakon kratkoga bolovanja društveni članovi: Dr. Frano A l a č e v i ć, odvjetnik u Zagrebu, i Milan S v o b o d a, vijećnik kr. banskoga stola u Zagrebu. Jedan i drugi bili su mnogogodišnji članovi našega Pravničkoga društva. Pokojni Milan Svoboda je bio općenito poznat kao veoma sposoban i savjestan sudac, kao čovjek miroljubiv i vrlo blage ćudi, te kao dobar hrvatski patrijota. Radi tih njegovih svojstava susretao ga je sa poštovanjem svatko, koji ga je poznavao. U našem društvu ostat će dobar spomen na ove pokojne naše pravničke drugove. Počivali u miru!

OBJE SPOMENICE

i onu o

Prvome Zboru Pravnika u Zagrebu 1924.

kao i onu o

Prvome Kongresu Pravnika u Beogradu 1925.

morao bi nabavili svaki član Pravničkoga društva.

Prva se dobiva kod našega društva, a druga se naručuje kod sekretara Pravničkog udruženja g. Mih. Zlatanovića, sudije prvostepenog suda za grad Beograd.

Svaka stoji dvadeset dinara.

koji se novac ima poslati zajedno s narudžbom.

DRUGA GLAVNA SKUPŠTINA

KONGRESA PRAVNIKA

KRALJ. SRBA, HRVATA I SLOVENACA

BITI ĆE OVE GODINE U LJUBLJANI,

MJESECA RUJNA (SEPTEMBRA).

POBLIŽE U KONTEKSTU OVOGA

I PROSINAČKOGA (1925.) BROJA.

TISKARA „MERKANTILE" (OJURO JUTRIŠA I DRUGOVI), ZAGREB.